

Πρόλογος

*Ανασύνθεση του παρελθόντος δεν σημαίνει αναγνώρισή του
«όπως πραγματικά υπήρξε».*

*Σημαίνει το άρπαγμα μιας μνήμης
καθώς αστράφτει σε μια στιγμή κινδύνου.*

Walter Benjamin, Θέσεις για τη φιλοσοφία της ιστορίας, 1940.

Τα κεφάλαια που περιλαμβάνονται σε αυτόν τον τόμο ξεκίνησαν τη ζωή τους σαν άρθρα σε περιοδικό· διαθέτουν συνεπώς όλα τα κουσούρια και όλες τις αρετές που περιμένει κανείς από άρθρα σε περιοδικό. Το περιοδικό το λέγανε –και ακόμη το λένε- Antifa: Πόλεμος Ενάντια στον Φόβο και ξεκίνησε τη ζωή του το 2005, περίπου μαζί με τη δημιουργία των πρώτων antifa πυρήνων στην Αθήνα. Οι antifa πυρήνες στην Αθήνα τώρα, δημιουργήθηκαν έπειτα από το πανελλήνιο πογκρόμ εναντίον των Αλβανών μεταναστών εργατών τον Σεπτέμβριο του 2004. Εμείς που τους είχαμε φτιάξει, κινούμασταν από μια αντίληψη για το ελληνικό κράτος και την ελληνική κοινωνία που εκείνα τα χρόνια δεν ήταν διόλου δημοφιλής. Πιο συγκεκριμένα: εκεί που όλοι υποστήριζαν ότι ο φασισμός στην Ελλάδα ήταν «οι νεοναζί» και ότι «οι νεοναζί» ήταν μια ασήμαντη περιθωριακή «ανωμαλία», εμείς υποστηρίζαμε ότι ο φασισμός δεν είναι ξένος προς το ελληνικό κράτος και ένα σημαντικό κομμάτι της κοινωνίας του. Ότι επεισόδια σαν το πογκρόμ του 2004, όχι μόνο δεν ήταν «μεμονωμένα», αλλά και ότι όσο περνούσε ο καιρός, τόσο περισσότερο θα μετατρέπονταν σε κανονικότητα. Με άλλα λόγια ξέραμε εκείνο που θα δείτε πολλές φορές να αποδεικνύεται στα παρακάτω: ότι ο φασισμός είναι σάρκα από τη σάρκα του ελληνικού κράτους, είναι αναπόσπαστο κομμάτι της ιστορίας του το οποίο μπορεί να ξυπνήσει –ξυπνούσε στις αρχές του 21ου αιώνα- ασχέτως των αντιλήψεων που ενδεχομένως διακινούνταν σχετικά με το ζήτημα.

Παρόλ' αυτά, αναμφίβολα εξαιτίας του χειροτεχνικού τρόπου με τον οποίο ανέκαθεν συνηθίζαμε να κάνουμε όλα τα πράγματα, το θέμα της ιστορίας του ελληνικού φασισμού άργησε να μας απασχολήσει. Ξεκινήσαμε να ασχολούμαστε με την ιστορία του ελληνικού φασισμού στο τεύχος νούμερο 13, που κυκλοφόρησε τον Οκτώβριο του 2009. Η στιγμή δεν ήταν τυχαία και μπορεί να γίνει περισσότερο κατανοητή αν κοιτάξει κανείς τα υπόλοιπα περιεχόμενα του τεύχους 13. Πρόκειται για το τεύχος όπου γίνεται αναφορά στο «σκάνδαλο Βλαστού» και στις συνεπαγόμενες αλλαγές στην ηγεσία των ελληνικών μυστικών υπηρεσιών, καθώς και στις τεράστιες αλλαγές που ήδη συνέβαιναν γύρω από τη διαχείριση των μεταναστών του κέντρου της Αθήνας. Για να το πούμε πιο γενικά, το καλοκαίρι του 2009 ήταν η ώρα που πειστήκαμε επιτέλους για τα καλά ότι οι χειρότερες υποψίες μας επαληθεύονταν. Ήταν η στιγμή που η κρατικά οργανωμένη επίθεση στην εργατική τάξη, που είχε ξεκινήσει ήδη πριν από τον Δεκέμβριο του 2008, πήρε για τα καλά μπροστά.¹

Όπως μπορούμε να ξέρουμε σήμερα, εκείνη η επίθεση είχε και έχει κάποιες διακριτές στρατηγικές κατευθύνσεις: την επανανομιμοποίηση της ελληνικής αστυνομίας, το κύρος της οποίας είχε καταρρακωθεί κατά τη διάρκεια των «δεκεμβριανών» του 2008. Την αναζήτηση των κοινωνικών συμμάχων του ελληνικού κράτους και την προσπάθεια πολιτικής τους οργάνωσης. Την ένταση της στρατιωτικής διαχείρισης των μεταναστών εργατών και τη συντριβή των όποιων οργανωτικών δομών είχαν καταφέρει να στήσουν παρά την «παρανομία» τους. Την τεχνική και ιδεολογική προετοιμασία για την στρατιωτική διαχείριση του όλο και περισσότερο διευρυνόμενου πάτου της κοινωνικής διαστρωμάτωσης, ο οποίος, με την εξέλιξη της καπιταλιστικής κρίσης, θα αποκτούσε και ένα σημαντικό ντόπιο κομμάτι.

Δεν τα ξέραμε όλα αυτά τότε που ξεκινούσαμε τις «Σπουδές στο Γαλανόμαυρο». Τα νιώθαμε όμως, ακόμη και πριν από τον Δεκέμβριο του 2008. Περισσότερο με το στομάχι παρά με το μυαλό, νιώθα-

¹ Εκείνη η συνειδητοποίηση έχει παράξει και άλλα πράγματα εκτός από τη σειρά κειμένων που περιλαμβάνονται σε αυτόν τον τόμο. Σχετικά μπορεί να δει κανείς τις μπροσούρες της αντιφασιστικής συνέλευσης Autonome Antifa, Ο Φασισμός χωρίς Σβάστικα, Αθήνα 2010 και Επιτροπές Κατοίκων: Κατάδυση στο Μέλλον του Ελληνικού Φασισμού, Αθήνα 2012.

με ότι τα χρόνια που έρχονταν θα ήταν χρόνια πρωτοφανή από κάθε άποψη. Όχι βέβαια με τον τρόπο που φανταζόνταν οι αισιόδοξοι επαναστάτες που τόσο πλούσια άνθιζαν έως προσφάτως στο εύκρατο κλίμα της μεταπολιτευτικής Ελλάδας. Εκείνο που οσμίζομασταν ήταν η δραστηριοποίηση μιας πλευράς του ελληνικού κράτους που είχε να εμφανιστεί στα σοβαρά από το 1974 και από την οποία οι παλιότεροι από εμάς μπορούσαν να θυμούνται μόνο ορισμένες πλευρές όπως αυτές είχαν εμφανιστεί και δραστηριοποιηθεί κατά την περίοδο 1991 – 1997.

Ακόμη και ως σκέτη ανάμνηση βέβαια, η συγκεκριμένη περίοδος γεννούσε ήδη ερωτήματα: από ποιο υπόγειο είχε ξεφυτρώσει η όψη του ελληνικού κράτους που προσπάθησε να κάνει κουμάντο στα χρόνια μεταξύ του 1991 και του 1997; Τι διάολο ήταν αυτός ο πολτός παπάδων, καρabanάδων, φασιστών, γυμνών μοντέλων και νοικοκυραίων που πριν από είκοσι χρόνια μάζευε ένα εκατομμύριο κανίβαλους στους δρόμους; Πού ήταν κρυμμένοι όλοι αυτοί πριν; Και πού ξανακρύφτηκαν μετά; Όλα αυτά ήταν ερωτήματα που γινόταν όλο και πιο επιτακτικά το 2009. Ακριβώς γιατί τα όσα έρχονταν θα ήταν πρωτοφανή. Ακριβώς γιατί οι ίδιοι κανίβαλοι βρίσκονταν στο κατώφλι, χτυπούσαν την πόρτα. Το νιώθαμε. Στο στομάχι μας.

Στο στομάχι, γιατί κατά τα άλλα, πραγματικά δεν είχαμε ιδέα. Σακατεμένοι από το εκπαιδευτικό σύστημα και την (κοινωνική και κινηματική) διανοητική έρημο της δεκαετίας του '90, είχαμε στα εφόδιά μας μοναχά σπαράγματα γνώσης, υπόνοιες και υποψίες. Μη εξαντλητικός κατάλογος: Την ιστορική μεθοδολογία των Ιταλών εργατιστών και αυτόνομων της δεκαετίας του '70 περί κύκλων των αγώνων, όπως είχε επεκταθεί από τους Αμερικανούς συγγενείς τους μετά την ήττα των κινημάτων. Τα όσα είχαν ειπωθεί κατά καιρούς στην Ελλάδα περί ελληνικού ιμπεριαλισμού (πολλά είχαν ειπωθεί από εμάς, αλλά όχι μόνο). Την κρυπτική αλλά πολύτιμη γνώμη του Βάλτερ Μπένγιαμιν για την ιστορία και τον φασισμό. Την μισοακαδημαϊκή, αλλά τόσο διαυγή αντίληψη της γέννησης της αγγλικής εργατικής τάξης κατά E. P. Thompson. Και φυσικά την εμπειρικής προέλευσης σιχαμάρα μας για τους Έλληνες μικροαστούς, ένα εργαλείο χοντροκομμένο, τοπικής εφαρμογής, αλλά ανεκτίμητης αξίας: όπως είχαμε ανακαλύψει από πολύ νωρίς, βοηθάει για να μην λες μαλακίες όταν όλα τα άλλα έχουν αποτύχει.

Και ξεκινήσαμε. Η μεθοδολογία των Ιταλών αυτόνομων μας είχε διδάξει να αναζητούμε «πρώτα» τους αγώνες του προλεταριάτου. Ορισμένες μυστήριες (και μάλλον μοναδικές για την Ελλάδα) ιστορικές ενασχολήσεις του «Ιού» της Ελευθεροτυπίας κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '90 μας είχαν κάνει γνωστό ότι οι πρώτες ελληνικές φασιστικές οργανώσεις είχαν κάνει την εμφάνισή τους κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου. Έτσι είναι που προέκυψε το θέμα της πρώτης συνέχειας των «Σπουδών στο Γαλανόμαυρο». Όχι «τα τάγματα ασφαλείας», που θα ήταν μια κάποια προφανής επιλογή, αλλά «εργατικοί αγώνες στον απόηχο της συντριβής του ελληνικού στρατού στη Μικρά Ασία». Η αρχική μας υπόθεση για τη φύση του ελληνικού κράτους και του ελληνικού φασισμού ήταν μια βαλκανική εφαρμογή των ιδεών της ιταλικής αυτονομίας, η οποία είχε ως εξής: τα αποτελέσματα των βαλκανικών πολέμων και η λεγόμενη «μικρασιατική καταστροφή» κατέστρεψαν τα όνειρα περί «μεγάλης ιδέας» και ταυτόχρονα προίκισαν το ελληνικό κράτος με ένα νεογέννητο, ασθενικό οργανωτικά, προλεταριάτο. Στα ελάχιστα χρόνια από την εμφάνισή του, αυτό το προλεταριάτο έγινε αντικείμενο στυγνής εκμετάλλευσης και ταυτόχρονα δημιούργησε ένα κλειστό χώρο στο εσωτερικό της ελληνικής επικράτειας, ένα πεδίο εχθρικό και ξένο για τα αφεντικά και το κράτος τους, έναν τόπο ανεξιχνίαστων λόγων και αξιών, μια άγνωστη και εχθρική ήπειρο που παρόλ' αυτά έπρεπε να εξερευνηθεί και να κατακτηθεί. Με άλλα λόγια, ο ιμπεριαλισμός του ελληνικού κράτους και της ελληνικής αστικής τάξης στον μεσοπόλεμο έπαψε να κοιτάει προς το εξωτερικό και στράφηκε στο εσωτερικό της ελληνικής επικράτειας. Έπαψε να είναι γεωγραφικός και έγινε κοινωνικός, αν μας επιτρέπεται η παρομοίωση. Αυτός ήταν ο λόγος που η δεκαετία του 1920 ήταν η δεκαετία της γέννησης των ελληνικών μυστικών υπηρεσιών, της σύγχρονης μορφής της ελληνικής αστυνομίας, καθώς και των πρώτων φασιστικών οργανώσεων.

Βάλαμε αυτή την υπόθεση σε εφαρμογή με ενθουσιασμό και τα αποτελέσματα δεν μας απογοήτευσαν. Όχι μόνο αρχίσαμε να εξοικειωνόμαστε με τη γέννηση του ελληνικού παρακράτους, όχι μόνο ανακαλύψαμε ονόματα, γεγονότα και συγκεκριμένες διαδικασίες, αλλά και νέες ιδέες άρχισαν να ξεπηδούν καθώς ζούσαμε, τεύχος το τεύχος, με την αγωνία του «τι σκατά θα λέμε πάλι». Οι μόνιμοι αναγνώστες της στήλης θα πρέπει να έχουν υπ' όψη τις βασικές γραμμές που διαμορφώθηκαν μέσα σε αυτά τα τρία χρόνια. Ότι για παράδειγμα ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος δεν είναι μια διαδικασία που ξεκίνησε το 1946, αλλά μια διαδικασία που είχε ξεκινήσει με ολοένα αυξανόμενη ένταση, ήδη από

το 1922. Ότι ο ελληνικός φασισμός δεν ήταν ένα σύνολο μικρών περιθωριακών οργανώσεων, αλλά υπήρξε εξαρχής κομμάτι του ελληνικού κράτους. Ότι η ιστορία του ελληνικού κράτους δεν χαρακτηρίζεται από τις περιφημες «ιστορικές τομές» που μαθαίνουμε στο σχολείο (η δικατορία του Μεταξά, η κατοχή, η αντίσταση, ο εμφύλιος), αλλά από συνέχεια και συνέπεια η οποία μπορεί να ανιχνευθεί μέχρι και το επίπεδο των φυσικών προσώπων. Όπως έχουμε γράψει και αλλού,

Λέμε ελληνικός φασισμός και εννοούμε τις προσπάθειες της ελληνικής αστικής τάξης: πρώτον, να βγάλει άκρη με τον εσωτερικό πόλεμο των φραξιών που την αποτελούσαν· δεύτερον, να καθυποτάξει το ελληνικό προλεταριάτο που από το 1922 «συνέβαινε» όλο και πιο έντονα, για να ξαναθυμηθούμε τον E. P. Thompson· τρίτον, να εκφράσει την διαδικασία υποτίμησης της αξίας της εργατικής δύναμης μέχρι του σημείου της μαζικής εξόντωσης που χαρακτήρισε όλα τα καπιταλιστικά κράτη του μεσοπολέμου· τέταρτον, να προετοιμαστεί για τη σύγκρουση με τους ομοίους της στο σφαγείο του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου· πέμπτον, να επιβιώσει ενώ ο αντίπαλός της «σηκωνόταν γιγάντιος εμπρός της» κατά τη διάρκεια της κατοχής. Και τα λοιπά.²

Ταυτόχρονα συμφιλωνόμασταν όλο και περισσότερο με την ιδέα που υπήρχε εξαρχής στο κέντρο των ιστορικών μας ενασχολήσεων: τα όσα κάναμε και λέγαμε κάτω από τον γενικό τίτλο «Σπουδές στο Γαλανόμαυρο» δεν είχαν και τόσο να κάνουν με το παρελθόν. Πολύ περισσότερο είχαν να κάνουν με το παρόν, με διαδικασίες που εξελίσσονται σήμερα γύρω μας. Ο φασισμός του μεσοπολέμου, ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος και η κατάληξή του, είναι σημερινά θέματα. Γιατί ακριβώς σημερινά είναι εκείνα που λέμε για όλα τούτα, σημερινός είναι ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε αυτή τη χώρα και την ιστορία της, σημερινή είναι η κατάπληξη που νιώθουμε, σημερινές οι ιδεολογίες που μας δέρνουν, σημερινές και οι αδυναμίες μας.

Είναι κατά τη γνώμη μας ζωτικό να καταλάβουμε ακριβώς πόσο σημερινά είναι τα όσα περιλαμβάνονται εδώ. Αποφασίσαμε λοιπόν ότι χρειάζεται να μιλήσουμε για τις χρήσεις της ιστορίας του ελληνικού «εμφυλίου πολέμου» όπως εξελίσσονται από το 2000 και μετά. Έτσι, δεν θα αρχίσουμε με το κεφάλαιο που αντιστοιχεί στην πρώτη συνέχεια των «Σπουδών στο Γαλανόμαυρο», αλλά με μια εισαγωγή που γράφτηκε ειδικά για αυτή την έκδοση και ασχολείται με τις προσπάθειες της ελληνικής ακαδημαϊκής άκρας δεξιάς να αναθεωρήσει την ιστορία του ελληνικού εμφυλίου πολέμου, όπως αυτές εξελίχθηκαν από το 2000 και μετά. Ελπίζουμε αυτή η εισαγωγή να μας βοηθήσει να καταλάβουμε ότι οι αντιλήψεις για το ελληνικό παρελθόν μοιραία έχουν σημαντικές πολιτικές συνέπειες στο παρόν.

Θα συνεχίσουμε με κεφάλαια που αντιστοιχούν στα όσα γράφτηκαν ως συνέχειες στο περιοδικό. Εδώ θα πρέπει να σημειώσουμε κάτι επιπλέον. Εκείνοι και εκείνες που τρέχουν τις «Σπουδές στο Γαλανόμαυρο» ουδέποτε υπήρξαν ειδικοί της ελληνικής ιστορίας. Αντίθετα, αν μπορεί να πει κανείς κάτι για εμάς, είναι αυτό που λέμε κάποια στιγμή και στο εσωτερικό αυτού του τόμου: είμαστε άνθρωποι που ξέρουν να κάνουν την ανάγκη φιλοτιμία όσο τους το επιτρέπουν οι δυνατότητές τους. Αυτό το γεγονός έχει καλές και κακές επιπτώσεις. Πρώτα οι καλές: όταν ξεκινήσαμε, ήμασταν σχεδόν εντελώς αδαείς και άσχετοι με την ελληνική ιστοριογραφία της δεκαετίας του '40, πράγμα που σήμαινε ότι ήμασταν επαρκώς αμόλυντοι από την αριστερή ιδεολογία που συσσωρευόταν για δεκαετίες γύρω από την ιστορία της δεκαετίας του '40. Από την άλλη όμως δεν ήμασταν και άσχετοι με την ελληνική ιστορία γενικώς. Η στράτευση μας στην αυτονομία και τον αντιφασισμό μάς είχε φέρει πολλές φορές να ασχοληθούμε με την πολύ πρόσφατη ελληνική ιστορία, ειδικά από το 1990 και μετά.

Το αποτέλεσμα της άγνοιάς μας ήταν ότι ξεκινήσαμε διαβάζοντας στην τύχη ό,τι βιβλίο βρήκαμε πρόχειρο και συγκεκριμένα το πιο παλιό (το βιβλίο του Dominique Eudes, *Οι Καπετάνιοι*) και το πιο καινούριο (τα μόλις εκδοθέντα τότε απομνημονεύματα του Γιώργου Χουλιάρα, αλλιώς καπετάν Περικλή). Όποιος έχει διαβάσει αυτά τα βιβλία και γνωρίζει τι άνθρωποι είμαστε, εύκολα θα καταλάβει γιατί αυτά που θα δείτε παρακάτω να παρουσιάζονται ως «τα ερωτήματα του Στάθη Καλύβα» ήταν ερωτήματα που προέκυψαν αμέσως στο μυαλό μας και είχαν απαντηθεί από τη δική μας σκοπιά ήδη το Καλοκαίρι του 2009 ενώ ετοιμαζόμασταν να σερβίρουμε την πρώτη συνέχεια των «Σπουδών στο Γαλανόμαυρο». Γι' αυτό και η πρώτη συνέχεια, δεν έχει να κάνει με τα τάγματα ασφαλείας, αλλά είναι αυτή που είναι.

Αποτελεί ειρωνία, αλλά ισχύει μέχρι κεραίας: ήμασταν αυτόνομοι αντιφασίστες, είχαμε φτιάξει ομάδες δρόμου ενάντια στον φασισμό και ήμασταν περίπου άσχετοι με την ελληνική ιστοριογραφία της δεκαετίας του '40. Γι' αυτό ακριβώς, όχι μόνο αποδειχθήκαμε εντελώς αδιάβροχοι απέναντι στις «τρο-

² Σχετικάδες το κεφάλαιο 17: Μισο-θεωρητικό ιντερλούδιό.

μερές ερωτήσεις» του Καλύβα, αλλά και όταν ξεκινούσαμε τις είχαμε ήδη διατυπώσει και απαντήσει με τρόπο που να μας ικανοποιεί - δίχως καν να γνωρίζουμε ότι άλλοι τις είχαν θέσει πριν από εμάς. Μάλιστα, ξεκινήσαμε τις «Σπουδές στο Γαλανόμαυρο» ακριβώς για να απαντήσουμε σε αυτές τις ερωτήσεις.

Και τώρα οι κακές επιπτώσεις της άγνοιας: τα κεφάλαια που ακολουθούν είναι αυτό που λένε οι κριτικοί του κινηματογράφου «άνισα». Μαθαίναμε γράφοντας, πιεσμένοι από τους ρυθμούς έκδοσης του περιοδικού και φυσικά από όλες τις υπόλοιπες υποχρεώσεις που προέκυπταν τα τελευταία τέσσερα χρόνια. Και όπως είναι λογικό, όσο γράφαμε τα επόμενα, τόσο καταλαβαίναμε ότι θα μπορούσαμε να έχουμε γράψει καλύτερα όλα τα προηγούμενα. Δεν βρήκαμε φάρμακο γι' αυτή την ασθένεια, ούτε και θα βρούμε όσο συνεχίζουμε να δουλεύουμε ενάντια στον φασισμό στον δρόμο, όσο συνεχίζουμε να δουλεύουμε για να ζήσουμε και όσο βλέπουμε τα όσα κάνουμε σαν κομμάτι ενός ευρύτερου εγχειρήματος που ξεκινάει από τους τοίχους και καταλήγει σε αντιφασιστικές διαδηλώσεις. Για να το πούμε καλύτερα, δεν βλέπουμε την «χειροτεχνική» μας προσέγγιση ως ασθένεια, αλλά ως το μεγάλο μας πλεονέκτημα, οπότε δεν θέλουμε να βρούμε φάρμακο! Πάντως, για τις ανάγκες αυτής της έκδοσης, χρησιμοποιήσαμε την όποια ύστερη γνώση είχαμε αποκομίσει για να διορθώσουμε μικρά και μεγάλα λάθη, να αλλάξουμε δομές κεφαλαίων, να προσθέσουμε ορισμένα επιχειρήματα και να σβήσουμε ορισμένες χαζομάρες, οπότε ορισμένα από τα περιεχόμενα βρίσκονται εδώ σε διαφορετική μορφή από εκείνη της πρώτης τους δημοσίευσης.

Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι διορθώσαμε όλα τα λάθη μας. Αντιθέτως, αφήσαμε τα πιο χοντρά από αυτά, με πρώτη την αναφορά σε κάποιο «συνέδριο φασιστικών οργανώσεων» που δεν έγινε ποτέ, γιατί αποτελούν κομμάτι της δουλειάς που έγινε και γιατί μας βοηθούν να καταλάβουμε τι ακριβώς είμαστε και τι ακριβώς κάναμε όλα αυτά τα χρόνια. Σε τέτοιες περιπτώσεις, αρκεστήκαμε να προσθέσουμε ορισμένες επεξηγηματικές υποσημειώσεις που ελπίζουμε ότι θα βοηθήσουν τους αναγνώστες να μην μπερδευτούν.

Για το τέλος θα θέλαμε να σημειώσουμε κάτι που μας φαίνεται εξαιρετικά σημαντικό. Όταν ξεκινούσαμε τις «Σπουδές στο Γαλανόμαυρο», δεν είχαμε ιδέα για το ποιος θα μπορούσε να ενδιαφέρεται για ένα τέτοιο εγχείρημα. Καθώς όμως ο καιρός περνούσε και οι συνέχειες συσσωρεύονταν, ανακαλύψαμε ότι υπήρχαν αρκετοί και αρκετές που έδειχναν ενδιαφέρον για όσα γράφονταν. Δεν μας έτρωγε η μοναξιά λοιπόν, αντιθέτως! Τα όσα λέγαμε υπέστησαν κριτική, δεχθήκαμε mail με διορθώσεις, υπήρξαν σύντροφοι και συντρόφισσες που μας παρότρυναν να συνεχίσουμε, υπήρξαν άλλοι που μας είπαν τη γνώμη τους, άλλοι που μας είπαν μπράβο, άλλοι που έκαναν ερωτήσεις, άλλοι που μας χάρισαν βιβλία και κείμενα, μερικά από τα οποία πραγματικά δεν θα μπορούσαν να βρεθούν αλλιώς, και άλλοι που μας χάρισαν κωδικούς για βάσεις δεδομένων στις οποίες αλλιώς δεν θα είχαμε πρόσβαση.

Υπήρξαν βέβαια κι εκείνοι που αγόραζαν και αγοράζουν το περιοδικό χωρίς να μας πολυμιλάνε· η συνεισφορά τους στην προσπάθειά μας υπήρξε προφανώς καθοριστική, αφού δίχως αυτούς θα ήταν αδύνατο να υπάρχουμε δημοσίως.

Υπήρξαν τέλος εκείνοι και εκείνες που μας τίμησαν με τη συνεργασία τους, είτε στον δρόμο, είτε στο ίδιο το Γαλανόμαυρο. Οι πρώτοι είναι οι σύντροφοι και οι συντρόφισσες της συνέλευσης αυτονομιστικής antifa και της ομάδας antifa scripta καθώς και οι υπόλοιπες ομάδες και σύντροφοι από την Αθήνα και την επαρχία που τίμησαν αυτή τη συνέλευση με την εμπιστοσύνη και την συνεργασία τους. Όλοι αυτοί είναι το περιβάλλον που δίνει πολιτικό βάρος και πολιτικό νόημα στα όσα λέγονται εδώ. Οι δεύτεροι είναι οι σύντροφοι και οι συντρόφισσες που κάποια στιγμή αποφάσισαν να δουλέψουν μαζί με εμάς για τους ίδιους σκοπούς, είτε συμμετέχοντας στην ομάδα, είτε ως εξωτερικοί συνεργάτες· ήταν όλοι τους σαν κι εμάς: όχι ειδικοί της ιστορίας, αλλά αυτόνομοι αντιφασίστες και αντιφασίστριες.

Αντίθετα λοιπόν με τις κοινοτοπίες που γράφονται από συνήθεια στο τέλος των «ευχαριστιών» των ακαδημαϊκών βιβλίων, τα όσα ακολουθούν δεν είναι αποκλειστικά δικό μας έργο και δεν αποτελούν αποκλειστικά δική μας ευθύνη. Είναι έργο και όλων αυτών των συντρόφων και συντροφισσών και δεν θα ήταν τα ίδια δίχως αυτούς. Σε αυτούς θα θέλαμε να αφιερώσουμε αυτή την έκδοση, γιατί αυτούς αφορά.

Εισαγωγή

Πετραδάκι πετραδάκι χτίσανε ένα καλυβάκι (ο καθένας): Οι μάχες των Ελλήνων ιστορικών στον 21ο αιώνα

Α. ΤΟ ΔΕΞΙΟ ΚΑΛΥΒΑΚΙ: Εμφάνιση και πορεία προς τη δόξα του Στάθη Καλύβα

*Το χάρισμα να αναζωπυρώνει τη σπίθα της ελπίδας στο παρελθόν
έχει εκείνος μόνο ο ιστορικός που είναι απόλυτα πεπεισμένος
ότι ούτε οι νεκροί δεν θα 'ναι ασφαλείς από τον εχθρό
εάν αυτός νικήσει.*

Και ο εχθρός αυτός δεν έχει πάψει να νικά.

Walter Benjamin, Θέσεις για τη φιλοσοφία της ιστορίας, 1940.

1. Δαπίτες σε εξορία: ο Στάθης Καλύβας εμφανίζεται (1997 – 2002)

Δεν είναι ιδιαίτερα δύσκολο να ανιχνεύσει κανείς το ποιόν του Στάθη Καλύβα, σήμερα «καθηγητή του Πανεπιστημίου Yale».³ Ο Στάθης Καλύβας πήρε το πτυχίο των πολιτικών επιστημών από το Πανεπιστήμιο Αθηνών το 1986 και από εκεί και πέρα μετατράπηκε στο γνωστό είδος του ταλαντούχου δαπίτη που, εφόσον η αξία του δεν αναγνωριζόταν όπως της έπρεπε στα κομμουνιστοκρατούμενα πανεπιστήμια της χώρας, πήρε των ομματιών του για να διαπρέψει στα πανεπιστήμια του εξωτερικού. Πράγματι, τα πανεπιστήμια του εξωτερικού εκτίμησαν ιδιαίτερω τα ταλέντα και προφανώς τις απόψεις του Στάθη Καλύβα. Το master του ολοκληρώθηκε στο πανεπιστήμιο του Σικάγο με υποτροφία του ιδρύματος Fulbright, το διδακτορικό του συνεχίστηκε παρομοίως και μέχρι το 1994 ο Καλύβας είχε κερδίσει το βραβείο «καλύτερης διατριβής σε οποιοδήποτε πεδίο των κοινωνικών επιστημών», όπως αυτές γράφονταν στις ΗΠΑ στις αρχές της δεκαετίας του '90.

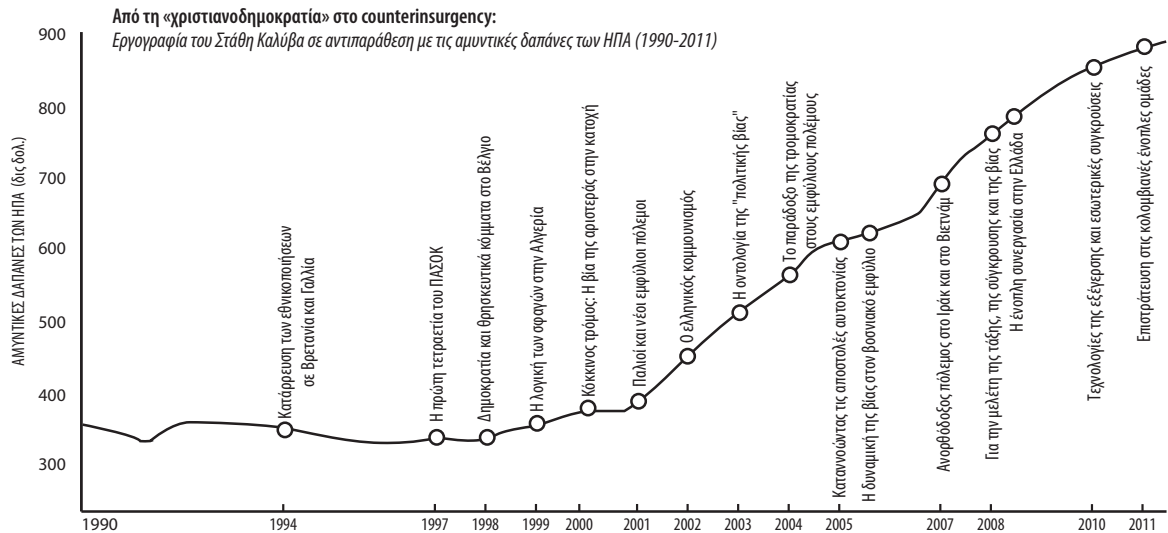
Μέχρι το 1997 ο Στάθης Καλύβας συνέχισε να γράφει και να βραβεύεται για τις εργασίες του γύρω από το φλέγον ζήτημα της «ανόδου της χριστιανοδημοκρατίας στην Ευρώπη», προσθέτοντας χαιρέκακα και λίγο «πτώση του κομμουνισμού» για να σπάσει η μονοτονία. Αλλά τα μέσα της δεκαετίας του '90 ήταν περιέργη φάση. Η αμερικανική αυτοκρατορία που είχε εγκαθιδρυθεί με το τέλος του ψυχρού πολέμου και τον πρώτο πόλεμο του Ιράκ, είχε αρχίσει να ασθμαίνει. Μπροστά στον φόβο της απώλειας της πλανητικής κυριαρχίας, οι αμερικανικές στρατιωτικές δαπάνες, που είχαν προσωρινά παρουσιάσει πτωτικές τάσεις, από το 1996 και μετά άρχισαν ξανά να φουσκώνουν ανεξέλεγκτα.⁴ Προφανώς ωθούμενος από τις νέες κατευθύνσεις των χρηματοδοτήσεων, ο Στάθης Καλύβας παράτησε τη μελέτη της ευρωπαϊκής χριστιανοδημοκρατίας και στράφηκε στη «μελέτη των εμφυλίων πολέμων». Το 1999 δημοσίευσε το πρώτο του σχετικό άρθρο («Αναίτια και παράλογη; [σ.τ.σ: έλα ντε!] Η λογική των σφαγών στην Αλγερία») και από εκεί και πέρα ο δρόμος ανοίχτηκε λαμπρός. Οι σχετικές χρηματοδοτήσεις πέφτανε σαν τα ζεστά ψωμάκια και ο Καλύβας μετατράπηκε σε γενικής εφαρμογής «ειδικό των εμφυλίων πολέμων». Η έρευνά του για τον «Βοσνιακό εμφύλιο πόλεμο» ξεκίνησε το 2001 με λεφτά της Παγκόσμιας Τράπεζας, η έρευνά του για τον «εμφύλιο στην Κολομβία» ξεκίνησε το 2005 με λεφτά του «Διεθνούς Ινστιτούτου Ειρήνης». Σήμερα ο Στάθης Καλύβας μελετά τον «εμφύλιο του Κοσόβου», μεταξύ άλλων με λεφτά του «Ιδρύματος Α. Ωνάση».

Μέσα σε όλη αυτή την παραγωγή, θα μπορούσε να πει κανείς ότι η ενασχόληση του Στάθη Καλύβα με τον ελληνικό εμφύλιο πόλεμο ήταν κάτι σαν πάρεργο. Πράγματι, το 2003, εποχή που έκανε με πάταγο την εμφάνισή του στην εγχώρια συζήτηση περί εμφυλίου πολέμου, το βασικό σχετικό του γραπτό ήταν ένα κεφάλαιο στο βιβλίο του Mark Mazower με τίτλο *Μετά τον Πόλεμο*.⁵ Ουκ εν τω πολλώ το ευ, βέβαια. Εκείνο το βιβλίο είχε στη ράχη του το λογότυπο του εκδοτικού οίκου του Princeton

3 Ολόκληρο το βιογραφικό του Στάθη Καλύβα στο <http://stathis.research.yale.edu/cv.htm>. Κι όποιος αντέξει.

4 Για το ζήτημα των στρατιωτικών δαπανών των ΗΠΑ στη δεκαετία του '90 μπορεί να κοιτάξει κανείς την μπροσούρα της πολιτικής ομάδας Μηδέν Άπειρο, 100 Ήλιοι: Μιλιταρισμός, Πυρηνικά Όπλα και Διακρατικοί Ανταγωνισμοί με Οδηγό το Παράδειγμα της Αντιπυραυλικής Άμυνας, Αθήνα 2008. Ολόκληρη στο antifascscripta.net > βιβλιοθήκη > αυτονομία.

5 Στα ελληνικά Mark Mazower (επιμ.), *Μετά τον Πόλεμο: Η Ανασυγκρότηση της Οικογένειας, του Έθνους και του Κράτους στην Ελλάδα, 1943 – 1960*, Αλεξάνδρεια, 2003. Α' Έκδοση Princeton University (2000).

Ενδεικτική επιλογή από τα ξενόγλωσσα άρθρα του Καλύβα αντιπαράθεται με τις αμυντικές δαπάνες των ΗΠΑ από το 1990 μέχρι το 2011. Δεν είναι πολύ επιστημονικό, αλλά είναι πολύ διαφωτιστικό. Ταυτόχρονα βέβαια είχε τρελλαθεί να γράφει και στην Ελλάδα για το γνωστό θέμα...

University, όχι και άσχημα δηλαδή για όποιον είχε κατορθώσει να καβατζωθεί στον κατάλογο των περιεχομένων. Οι κατ' αυτόν τον τρόπο καβατζωμένοι δεν ήταν άγνωστοι, αντιθέτως, εδώ περιλαμβάνονταν σεβαστά ονόματα της αριστερής ελληνικής ιστοριογραφίας. Ο Προκόπης Παπαστράτης ασχολούνταν με την εκκαθάριση (των αριστερών καθηγητών) του πανεπιστημίου Αθηνών μετά την απελευθέρωση, ο Πολυμέρης Βόγλης μάς πληροφορούσε για τους αριστερούς πολιτικούς κρατούμενους, η Τασούλα Βερβενιώτη ασχολούνταν με τις αριστερές γυναίκες και το «δίλημμα πολιτική ή οικογένεια», η Ρίκι Βαν Μπούσχοτεν έγραφε για την αριστερή μνήμη του εμφυλίου πολέμου... και πάει λέγοντας. Το είδος της ιστοριογραφίας που από μακρόχρονη συνήθεια έχουμε μάθει να αναγνωρίζουμε σαν αριστερή ξεδιπλωνόταν μεγαλοπρεπώς με όλα τα αγαπημένα του θέματα τα οποία θα μας απασχολήσουν λεπτομερέστερα παρακάτω. Μέσα σε όλα αυτά, το άρθρο του Καλύβα ξεχώριζε σαν στραβοκαρφωμένο καρφί και μόνο από τον τίτλο: «Κόκκινη τρομοκρατία: Η βία της Αριστεράς στην Κατοχή». Η πρώτη παράγραφος είχε ως εξής:

Σκοπός αυτού του κεφαλαίου είναι να αμφισβητήσει και να συμβάλει στην αναθεώρηση μιας κεντρικής και μάλλον κυρίαρχης παραδοχής στην έρευνα του ελληνικού εμφυλίου πολέμου: ότι η Αριστερά (το ΕΑΜ και το ΚΚΕ) υπήρξε ο κύριος (ή και μοναδικός) αποδέκτης της βίας.⁶

Όπως θα δούμε παρακάτω, ότι χρειάζεται να ξέρει κανείς για τις πολιτικές και «ερευνητικές» κατευθύνσεις του Στάθη Καλύβα μπορεί να βρεθεί σε αυτή την μικρή και πυκνή εναρκτήρια παράγραφο. Κατά Καλύβα λοιπόν, το 2000 υπήρχαν συγκεκριμένες «κυρίαρχες παραδοχές» στη μελέτη του ελληνικού εμφυλίου πολέμου οι οποίες και έπρεπε να «αναθεωρηθούν», προφανώς επειδή ήταν λανθασμένες. Η μελέτη της «βίας» και ειδικά της «κόκκινης» θα ήταν το καλύτερο εργαλείο γι' αυτήν την απαραίτητη «αναθεώρηση». Και το σημαντικότερο: για να βρει κανείς αυτήν την παραγνωρισμένη «βία» και να τη «μελετήσει» κατά πως της έπρεπε, καλά θα έκανε να ψάξει, όχι στην περίοδο που μέχρι τότε ήταν γνωστή ως «εμφύλιος», αλλά στην περίοδο που μέχρι τότε ήταν γνωστή ως «κατοχή».

Το πόσο σκανδαλώδη ήταν όλα αυτά, το πόσο προκλητικά και υπονομευτικά για την ελληνική «αριστερή» ιστοριογραφία, θα το καταλάβουμε καλύτερα παρακάτω. Το βέβαιο πάντως είναι ότι τότε που γράφτηκαν, η πολιτική τους σημασία πέρασε σχεδόν ή εντελώς απαρατήρητη. Απόδειξη ότι, δύο χρόνια μετά, ο Καλύβας, παρά την απόλυτη –τότε– κυριαρχία της αριστεράς στην ιστοριογραφία της «δεκαετίας του '40», βρήκε την ευκαιρία να επιδείξει την επιστημονική του μεθοδολογία κατευθείαν στα ελληνικά.

Το βιβλίο των γνωστών αριστερών ιστορικών Ηλία Νικολακόπουλου, Άλκη Ρήγου και Γρηγόρη Ψαλίδα με τίτλο *Ο Εμφύλιος Πόλεμος: Από τη Βάρκιζα στον Γράμμο*, Φεβρουάριος 1945 – Αύγουστος 1949 εκδόθηκε το 2002 από τον κατεξοχήν εκδοτικό οίκο της ελληνικής «ανανεωτικής» αριστεράς που ακούει στο όνομα «Θεμέλιο». Το σίγουρο είναι ότι εκείνος που σκέφτηκε τον τίτλο του βιβλίου δεν μπορεί να κατηγορηθεί για ασάφεια. Το μακροσκελές του δημιουργήμα ασχολείται αποκλειστικά με την ακριβή οριοθέτηση του ελληνικού εμφυλίου πολέμου, πρώτα με γεγονότα και έπειτα με ακρίβεια μηνός, έτσι, για να μην μπερδευτεί κανένας. Λοιπόν: ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος εκτείνεται από τον Φλεβάρη του '45 και τη συμφωνία της Βάρκιζας, μέχρι τον Αύγουστο του '49 και την φυγή του ΔΣΕ στην Αλβανία.

6 Στο ίδιο σελ. 161.

Αυτός είναι ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος.
Ολόκληρος.
Ούτε πριν έχει, ούτε μετά.

Λες και κάποιος αμφέβαλε για την ακριβή οριοθέτηση του εμφυλίου πολέμου, λες και ορισμένες από τις «μάλλον κυρίαρχες» παραδοχές είχαν ήδη αρχίσει να τρίζουν. Και όντως: στο εσωτερικό του βιβλίου υπήρχε ένα κεφάλαιο που πήγαινε κόντρα σε ετούτη την αυστηρή οριοθέτηση. Ήταν η συνεισφορά του Στάθη Καλύβα με τίτλο «Μορφές, Διαστάσεις και Πρακτικές της Βίας στον Εμφύλιο (1943 – 1949)». Για δεξ λοιπόν κάτι πράματα! Η καταραμένη παρένθεση όριζε τον «ελληνικό εμφύλιο πόλεμο» διαφορετικά από τους αριστερούς που είχαν επιμεληθεί και βαφτίσει το βιβλίο!

Το καταλαβαίνουμε· μπορεί και να κουράζουμε κάπως με όλα αυτά τα ακαδημαϊκά ψιλοπράγματα. Οπότε ας σουμάρουμε για να ξεμπερδευτούμε. Ο Στάθης Καλύβας αρχικά ήταν ένας δεξιός «πολιτικός επιστήμονας» ειδικευμένος στο ξενέρωτο θέμα «Ιστορία της χριστιανοδημοκρατίας στην Ευρώπη». Αποφάσισε να μετατραπεί σε ειδικό των εμφυλίων πολέμων μετά τα μέσα της δεκαετίας του '90, γιατί εκεί τον πήγανε τα φράγκα και οι στροφές της αμυντικής και εξωτερικής πολιτικής του αμερικανικού κράτους. Το 2000, χάρη στον Mark Mazower, έκανε την είσοδό του στην ιστοριογραφία του ελληνικού «εμφυλίου πολέμου» με ένα σωρό «φρέσκιες ιδέες», μεταξύ των οποίων η «κυρίαρχη αντίληψη στην ιστοριογραφία», η «αναθεώρηση» και η «βία». Το 2002 έκανε την εμφάνισή του στην ελληνική γλώσσα, χάρη στους αριστερούς ιστορικούς και τον εκδοτικό τους οίκο. Εκείνη η εμφάνιση έχει να μας πει δύο σημαντικά πράγματα. Το πρώτο είναι ότι εκείνους τους χαλεπούς καιρούς, για να μιλήσει δημοσίως ένας καθώς πρέπει δεξιός για την ιστορία του εμφυλίου, έπρεπε να συναλλάσσεται με τους «ανανεωτές» αριστερούς και τον εκδοτικό τους οίκο (και προφανώς οι αριστεροί έπρεπε να συναλλάσσονται μαζί του). Το δεύτερο είναι ότι η σημαντικότερη και πλέον ανησυχητική από τις «φρέσκιες ιδέες» του Καλύβα βρισκόταν μέσα στην καταραμένη παρένθεση: «1943». Ήταν ένα νούμερο η πολιτική σημασία του οποίου θα φαινόταν στα αμέσως επόμενα χρόνια.⁷

2. «Έχει πλέον φθάσει η στιγμή»: ο Στάθης Καλύβας αναθεωρεί, 2003 - 2008

i. Ο Καλύβας επιστήμων της βίας, 2003

Αναρωτιέται κανείς πώς διάολο τα προλάβαινε όλα, αλλά το 2003 ο Στάθης Καλύβας, εκτός από μελετητής του «εμφυλίου πολέμου» στη Βοσνία, εκτός από καθηγητής Πολιτικών Επιστημών στο Πανεπιστήμιο του Σικάγο, εκτός από διευθυντής του προγράμματος «Τάξη, Σύγκρουση και Βία» στο Yale, είχε αρχίσει να πατάει για τα καλά πόδι στα ελληνικά πράγματα. Όπως είδαμε ήδη, έγραφε άρθρα για την «κόκκινη βία» στα βιβλία των αριστερών και όπως δεν είδαμε ακόμα, ήταν ήδη μέλος του «Επιστημονικού Συμβουλίου» του «Ιδρύματος Δημοκρατίας Κωνσταντίνος Καραμανλής», δηλαδή του επίσημου think tank της Νέας Δημοκρατίας. Αν τέλος πιστέψουμε τα όσα ξεστόμισε ο Γιώργος Μαργαρίτης σε στιγμές μεγάλης τσαντίλας, ο Καλύβας δεχόταν πολύπλευρη στήριξη από σειρά κρατικών θεσμών και από τα ελληνικά ΜΜΕ. Μεταξύ άλλων (σημαντικό, γιατί εδώ έχει μισοκρατικά λεφτάκια) είχε αναλάβει τη διεύθυνση της σειράς πολιτικής επιστήμης των Πανεπιστημιακών Εκδόσεων Κρήτης.⁸

Με τέτοια ωραία πατήματα να του δίνουν αέρα, ο Στάθης Καλύβας δημοσίευσε το επόμενο άρθρο του στα ελληνικά στο ακαδημαϊκό περιοδικό «Επιστήμη και Κοινωνία» το Φθινόπωρο του 2003. Η καταραμένη παρένθεση φυσικά δεν έλειπε από τον τίτλο του άρθρου: «Εμφύλιος Πόλεμος (1943 – 1949): Το τέλος των μύθων και η στροφή προς το Μαζικό Επίπεδο». Η γνώμη του Καλύβα για το θέμα δηλωνόταν ήδη από την πρώτη παράγραφο:

Η βιβλιογραφία του εμφυλίου είναι ένα κράμα από κείμενα προπαγάνδας, επίσημης και ανεπίσημης, κρατικής, κομματικής, δημοσιογραφικής και ερασιτεχνικής ιστορίας, απομνημονευμάτων και μαρτυριών, μέσα

⁷ Όπως παρατήρησε ένας σύντροφος που διάβασε το κείμενο, είναι ενδιαφέρον ότι ο Καλύβας και οι αριστεροί ιστορικοί, διαφωνούν μεν ως προς την έναρξη του εμφυλίου πολέμου, συμφωνούν όμως ως προς το τέλος του. Εδώ πάντως δεν θα ασχοληθούμε με αυτό το ζήτημα γιατί προσέχουμε να μην βγούμε εκτός θέματος.

⁸ Για τη συμμετοχή στο Ίδρυμα Δημοκρατίας Κωνσταντίνος Καραμανλής δεξ Ιός, «Οι ταγματασφαλίτες δικαιώνονται: Η Νέα Δεξιά Ιστοριογραφία», Ελευθεροτυπία, 26/10/2003. Για τις Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, δεξ Γιώργος Μαργαρίτης, «Όταν η Μελέτη της Ιστορίας γίνεται... Κουτσομπολιό», Βιβλιοδρόμιο/Τα Νέα, 5/6/2004.

στο οποίο η επιστημονική ιστοριογραφία κατέχει μικρό μόνο μέρος. Αυτό το κράμα διαμόρφωσε έναν περιρρέοντα ρόλο και μια σειρά αντανάκλαστικών σε πολλά επίπεδα, όπως στον Τύπο και την τέχνη, επηρεάζοντας έτσι και τη δημόσια πρόσληψη του εμφυλίου. Έχουμε να κάνουμε, δηλαδή, με μια αφηγηματική κατασκευή, έναν «μύθο» (...). [Οι μύθοι της δεκαετίας του '40 επηρέασαν την ιστοριογραφία] με τον εξοστρακισμό των αντικειμένων και ερωτημάτων που άνοιγαν ρωγμές στους μύθους ή, τουλάχιστον δεν τους εξυπηρετούσαν.⁹

Ο «μύθος» του εμφυλίου και της αντίστασης και οι τρόποι κατασκευής του ήταν το κεντρικό θέμα του άρθρου. Σχεδόν η μισή από τη συνολική του έκταση καταλαμβάνονταν από μια σχινοτενή παράθεση της βιβλιογραφίας του εμφυλίου και της κατοχής από την δεκαετία του '60 μέχρι το 2003. Το κυρίως σώμα του άρθρου έπαιρνε σχεδόν μία μία τις βιβλιογραφικές παραπομπές και τους απέδιδε χαρακτηρισμούς του είδους «μεροληπτική», «ο μύθος εντελώς αποκάλυπτος», «μεταφυσικά ζητήματα χωρίς πραγματικό περιεχόμενο τα οποία εξυπηρετούν ανεδαφικές πλέον σκοπιμότητες», «απουσία αποστασιοποίησης», «ανάγκη δικαίωσης και καταδίκης» και πάει λέγοντας.

Με άλλα λόγια, το άρθρο του Καλύβα έπαιρνε περίπου το σύνολο της ελληνικής βιβλιογραφίας για την δεκαετία του '40 και της έριχνε το ακαδημαϊκό αντίστοιχο της χριστοπαναγίας. Ταυτόχρονα προχωρούσε και σε προτάσεις γύρω από το πώς θα απαλλαγούμε επιτέλους από τους «μύθους» και τα «ταμπού» της ελληνικής ιστοριογραφίας του εμφυλίου πολέμου. Οι βασικές του προτάσεις ήταν δύο: η πρώτη είχε να κάνει με την «κόκκινη βία»:

Έχει πλέον φθάσει η στιγμή να ξεπεραστεί το μεγάλο αυτό ταμπού του μεταπολιτευτικού μύθου: η βία της αριστεράς που εκδηλώθηκε στα δεκάδες ΕΑΜικά στρατόπεδα συγκέντρωσης, στους δρόμους της ομηρίας και μετά το τέλος των μαχών και η οποία πήρε μαζικές διαστάσεις στη διάρκεια της κατοχής (και όχι μόνο) προκαλώντας χιλιάδες θύματα (κυρίως άμαχους).¹⁰

Η δεύτερη από τις βασικές προτάσεις του Στάθη Καλύβα είχε να κάνει με την περιοδολόγηση της κατοχής. Κατά τη γνώμη του Καλύβα η περίοδος που ως τότε ήταν γνωστή ως «Κατοχή» έπρεπε να υποστεί μια «αναλυτική διάσπαση» σε δύο περιόδους (1941 – 42 και 1943 – 44). Την μεν περίοδο 1941 – 42 έπρεπε να κάνουμε ότι δεν τη βλέπουμε (πάντως αυτό έκανε και συνεχίζει να κάνει ο Καλύβας). Η περίοδος 1943 – 44, από την άλλη, έπρεπε να ενταχθεί πλήρως «στην ενότητα του εμφυλίου» γιατί δεν είχε υπάρξει «μόνο περίοδος κατοχής και αντίστασης, αλλά και εμφύλια σύγκρουση με άμεσο και κεντρικό διακύβευμα τη μεταπολεμική πραγματικότητα».

Θα πρέπει να προσέξουμε την πληθώρα των υπόκωφων θέσεων που διατυπώνονται εδώ. Πρώτον ο «μύθος της δεκαετίας του '40», με τον οποίο άρχιζε το άρθρο, τελικά δεν ήταν αιώνιος, αλλά «μεταπολιτευτικός». Δεύτερον, μετά από τριάντα χρόνια «μεταπολίτευσης», είχε «πλέον φθάσει η στιγμή» να τον κατεδαφίσει ο Στάθης Καλύβας. Τρίτον, η «εθνική αντίσταση» της περιόδου 1943 – 1944 με την οποία είχαμε μεγαλώσει, τελικά ούτε τόσο «αντίσταση» ήταν, ούτε τόσο «εθνική». Ήταν περίοδος εμφυλίου πολέμου. Τέταρτον, το βασικό εργαλείο της κατεδάφισης του μύθου θα ήταν η προσφυγή στη βία ως ερευνητικό αντικείμενο, κυρίως όμως ως ερμηνευτικό εργαλείο. Όσο για το τελευταίο, ούτε ο Ταραντίνο δεν έχει υμνήσει τη «βία» τόσο πολύ όσο ο Στάθης Καλύβας:

Πέρα από την απομυθοποιητική της λειτουργία, η διερεύνηση της βίας έχει μεγάλη θεωρητική και εμπειρική σημασία και αποτελεί ένα από τα προνομιακά πεδία συνάντησης διαφορετικών επιστημονικών κλάδων (...). Οι πρακτικές της βίας είναι ασφαλέστερος δείκτης για την κατανόηση της δράσης των υποκειμένων και τον σχηματισμό των ταυτοτήτων απ' ό,τι ο επίσημος λόγος των οργανώσεων. Επιπλέον η βία έχει το πλεονέκτημα πως, σε πολλές περιπτώσεις, μπορεί να καταγραφεί με συστηματικό τρόπο. Αν και πρόκειται για νέο αντικείμενο, η βία έχει αναδειχθεί σε κεντρικό ερευνητικό πεδίο.¹¹

Η καταφανώς απόκοσμη αίσθηση που αφήνει αυτό το απόσπασμα οφείλεται στο ότι εδώ η βία που θα «απομυθοποιηθεί», θα «οδηγήσει στην κατανόηση», θα «καταγραφεί με συστηματικό τρόπο» κλπ θεωρείται αυτοτελής διαδικασία, είναι μια βία της οποίας τα υποκείμενα καταρχήν αποκρύπτονται (αν και μέλλει να αποκαλυφθούν στη συνέχεια), κυρίως όμως είναι μια βία δίχως κοινωνικά, ιστορικά ή έστω ψυχολογικά αίτια. Εκείνο που είχε ανακαλύψει (ή καλύτερα εισαγάγει από το εξωτερικό) ο Στά-

9 Καλύβας Στάθης, «Εμφύλιος Πόλεμος (1943 – 1949): Το τέλος των μύθων και η στροφή προς το μαζικό επίπεδο», Επιστήμη και Κοινωνία, τεύχος 11, Φθινόπωρο 2003.

10 Στο ίδιο.

11 Στο ίδιο.

θης Καλύβας ήταν κάτι πολύ περισσότερο από μια λέξη. Ήταν ένας συγκεκριμένος τρόπος ερμηνείας των κοινωνικών τεκταινομένων. Αυτός ο τρόπος ερμηνείας αδιαφορούσε για τις κοινωνικές σχέσεις και την ιστορία τους και αντιμετώπιζε την ιστορία των κοινωνιών ως αλυσίδα στιγμιαίων συμβάντων. Αυτά τα «συμβάντα» με τη σειρά τους ήταν τόσο αυστηρά καθορισμένα που μπορεί να πει κανείς πως ο χαρακτήρας τους ήταν αυτό που λέμε ψηφιακός: είτε είχαν συμβεί, είτε δεν είχαν συμβεί. Συνεπώς ήταν ποσοτικοποίησιμα· γι' αυτό άλλωστε και ήταν δυνατόν «να καταγραφούν με συστηματικό τρόπο».

Δεν ήταν βέβαια καινούριες έννοιες όλα τούτα. Η «βία» που ο Καλύβας ήθελε να εισαγάγει για να ερμηνεύσει την ιστορία του εμφυλίου ήταν η ίδια «βία» που κυριαρχούσε στο λεξιλόγιο της σκληρής νεοφιλελεύθερης μπατασικής εγκληματολογίας, ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του '80. Χρησιμοποιώντας την ίδια ακριβώς έννοια της «βίας» οι νεοφιλελεύθεροι μπάτσοι - κοινωνιολόγοι James Wilson και George Kelling είχαν γράψει το άρθρο τους «Σπασμένα Τζάμια» που ακόμη και σήμερα αποτελεί το ευαγγέλιο των ειδικών της «Μηδενικής Ανοχής».¹² Η βία που προκαλούσε εκεί τα «σπασμένα τζάμια» ήταν ακριβώς μία βία κατ' αρχήν δίχως υποκείμενο, κυρίως όμως ήταν μια βία δίχως αίτια και δίχως ιστορία, μια βία ποσοτικοποιήσιμη, δηλαδή –αυτό είναι το βασικό– μια βία της οποίας η (κρατική) αντιμετώπιση δεν πρέπει να γίνεται με βάση τα αίτια της, αλλά αποκλειστικά με τους όρους της δημόσιας τάξης. Ας το ξαναπούμε: Η «βία» που εισήγαγε ο Καλύβας το 2003 ήταν η «βία» όπως την αντιλαμβάνονταν οι νεοφιλελεύθεροι ειδικοί της Δημόσιας Τάξης· ή αλλιώς η βία όπως την αντιλαμβάνεται εκείνος που κατέχει το νόμιμο μονοπώλιο της βίας.

Θεωρούμε την συζήτηση περί «βίας» σημαντική, γιατί σήμερα η ίδια έννοια της «βίας» έχει κυριαρχήσει. Είναι ακριβώς η έννοια που δηλώνεται στον λόγο του Υπουργού Δημόσιας Τάξης και στα δελτία ειδήσεων με τον όρο «ανομία». Και επειδή ο Στάθης Καλύβας δεν έχει χαθεί από την επικαιρότητα, κάθε άλλο, είναι νομίζουμε σημαντικό να σημειώσουμε ότι σήμερα, δικαιωμένος από διάφορες πλευρές, μπορεί να θριαμβολογεί και ταυτόχρονα να υποδεικνύει μελλοντικές κατευθύνσεις στους προϊσταμένους του, δίνοντάς μας να καταλάβουμε πού ακριβώς απευθύνονταν εξ αρχής οι επιστημονικές του αναζητήσεις. Στις 20 Γενάρη του 2013, δέκα χρόνια αφότου εγκωμίαζε τη «βία» ως ερμηνευτικό εργαλείο, και με την «εκστρατεία πάταξης της ανομίας» να καλπάζει, ο Καλύβας έγραφε τα εξής:

(...) η παροχή της δημόσιας τάξης μπορεί να αποδειχθεί πολιτικά επικερδής – και αυτό, ανεξάρτητα από τη δεοντολογική της ορθότητα [που] είναι διαφορετικό θέμα. (...)

η καταπολέμηση της αταξίας αποτελεί προνομιακό πεδίο [για την κυβέρνηση], σε τέτοιο βαθμό μάλιστα που αναρωτιέται κανείς γιατί καθυστέρησε τόσο. (...)

Υπάρχει μια τεράστια κοινωνική πλειοψηφία που, όπως παντού στον κόσμο, επιθυμεί την ύπαρξη και επιβολή της τάξης. Είναι πραγματικά εκπληκτικό το πώς η πλειοψηφία αυτή αγνοήθηκε επί σειρά ετών, καθώς επικράτησε στη δημόσια σφαίρα, και μάλιστα πολύ πριν από την κρίση, η ρητορική της «επανάστασης του καναπέ», με αποκορύφωμα αυτό που αυτάρεσκα βαπτίστηκε «εξέγερση του Δεκέμβρη». (...)

Γι' αυτό και όποιος πείσει πως μπορεί να ανταποκριθεί στη γενική απαίτηση για τάξη και ασφάλεια, θα προσπορισθεί και τα ανάλογα πολιτικά οφέλη. (...)

η δημόσια τάξη αποτελεί από τη φύση της μια πολιτική διάσταση όπου τα συντηρητικά κόμματα διαθέτουν ένα εγγενές πλεονέκτημα. Στο παρελθόν, η Νέα Δημοκρατία το απεμπόλησε με αυτοκαταστροφικές επιλογές τύπου Προκόπη Παυλόπουλου. Δεν έχει κανέναν απολύτως λόγο να συνεχίσει να το κάνει. (...)

η κυβέρνηση έχει κάθε λόγο όχι μόνο να συνεχίσει στη γραμμή που χάραξε, αλλά και να εντείνει την επίθεσή της στα θέματα νόμου και τάξης.¹³

Η δημόσια τάξη ως πολιτικό πλεονέκτημα, Καθημερινή, 20/1/2013

Ας προσέξουμε την αλυσίδα των εννοιών που χρησιμοποιούνται εδώ. Η «δημόσια τάξη» που είναι πολιτικό πλεονέκτημα, η «αταξία» που αποτελεί προνομιακό πεδίο, η «επιβολή της τάξης» που στηρίζεται από μια κοινωνική πλειοψηφία, τα «θέματα νόμου και τάξης» όπου η επίθεση πρέπει να ενταθεί... Όλες αυτές οι έννοιες αποκτούν το νόημά τους μοναχά εντός του γενικού ερμηνευτικού πλαισίου

¹² Το άρθρο στο οποίο αναφερόμαστε είναι το Wilson James & Kelling George, «Broken Windows: The Police and Neighborhood safety», Atlantic Monthly, 3/1982. Για την τελευταία εμφάνιση αυτού του άρθρου στον λόγο του Έλληνα Υπουργού Δημόσιας Τάξης, μπορεί να δει κανείς το κείμενο «Φασισμός και αντιφασισμός σήμερα: Στη μαλακία στη θεωρία και στην πράξη. Μέρος Γ': Η θεωρία της ανομίας, η ιστορία της και η επιτυχία της», Antifa #35, 3/2013.

¹³ Καλύβας Στάθης, «Η δημόσια τάξη ως πολιτικό πλεονέκτημα», Καθημερινή 20/1/2013.

ου που προσπαθούσε να εισαγάγει ο Καλύβας στην ιστορία του ελληνικού εμφύλιου πολέμου το μακρινό 2003. Είναι ένα ερμηνευτικό πλαίσιο που αδιαφορεί για τα αίτια και την ιστορία. Μια ερμηνεία του κόσμου που καταλαβαίνει μόνο τη «βία» ή την απουσία της.

Κι έτσι μπορούμε να αρχίσουμε να καταλαβαίνουμε τι εννοούμε όταν λέμε ότι η συζήτηση για την ιστορία του ελληνικού κράτους και του φασισμού του είναι ένα θέμα σημερινό. Ο ξεδιάντροπος Καλύβας που σήμερα λέει στα αφεντικά του ότι δεν χρειάζεται να ασχολούμαστε με την «δεοντολογική ορθότητα» της «παροχής δημόσιας τάξης» γιατί «είναι διαφορετικό θέμα», ο Καλύβας που εν ολίγοις λέει «ρίχτε τους μπάτσους στη μάπα μέχρι να πουν ήμαρτον», είναι ο Καλύβας που, ήδη από το 2003, γνώριζε ότι η μεθοδολογία του, μπορεί να μην ήταν «δεοντολογικά ορθή», ήταν όμως κάτι πολύ καλύτερο: πολιτικά επίκαιρη. Γιατί το 2003 δεν ήταν μόνο η ώρα για μια αναθεώρηση της ιστορίας του ελληνικού εμφύλιου. Το 2003 «είχε φτάσει πλέον η στιγμή» για να αρχίσουν να αναθεωρούνται διάφορα των οποίων η αναθεώρηση ήταν έως τότε αδιανόητη. Η «μεταπολίτευση» που πεταγόταν από το πουθενά σε εκείνο το παλιό άρθρο δεν πεταγόταν τυχαία.

Ας συνοψίσουμε όμως τα όσα έχουμε πει ως τώρα για την ιστορία της ελληνικής ιστοριογραφίας: το 2000, για τις ανάγκες ενός βιβλίου του Princeton, ο Στάθης Καλύβας μετέτρεψε τον εαυτό του σε μπάτσο ιστοριοδίφη, περιόδευσε (αυτός ή κάνας ταλαίπωρος υποτακτικός) στα χωριά της Αργολίδας, μέτρησε παλιά πτώματα και ανέλυσε τον ελληνικό εμφύλιο πόλεμο στην περίοδο της κατοχής με προσεγγίσεις του είδους «45% των νεκρών ήταν μέλη του ΚΚΕ και 55% ήταν δεξιοί, άρα κόκκινη βία». Το 2003 επανεμφανίστηκε με πιο θεωρητική προσέγγιση εξηγώντας ότι i. η ιστορία του ελληνικού εμφύλιου πολέμου ήταν η επικράτεια των μεταπολιτευτικών μύθων. ii. Ότι οι μεταπολιτευτικοί μύθοι «έχει έρθει η ώρα» να διαλυθούν. iii. Ότι το βασικό ερμηνευτικό εργαλείο για αυτή τη διάλυση θα είναι η «βία» του είδους «σπασμένα τζάμια». iv. Ότι εξίσου βασική είναι μια νέα περιοδολόγηση της δεκαετίας του '40 – ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος δεν αρχίζει το 1946, αλλά το 1943, με ένα όργιο ή οργιάκι βίας προερχόμενο από την «αριστερά». Και το πιο σημαντικό: ο στόχος που επεδίωκε ο Καλύβας με όλα τούτα δεν ήταν επιστημονικός αλλά πολιτικός. Ο Στάθης Καλύβας επεδίωκε να χτυπήσει την ιδεολογία και τους «μύθους» της μεταπολίτευσης.

Μάλιστα. Ποιοι όμως ήταν εκείνοι που αποτέλεσαν τον στόχο του οργίου κόκκινης βίας στα χωριά της Αργολίδας το 1943; Το 2003 ακόμη και ο Καλύβας δυσκολευόταν κάπως με το συγκεκριμένο θέμα. Φαίνεται πως οι «ταγματασφαλίτες» ήταν ένα θέμα ακόμη πιο «ταμπού» από την «κόκκινη βία», γιατί ο Καλύβας ανέφερε τη λέξη μόνο μία φορά σε ολόκληρο το άρθρο, ως μία από τις πολλές «ταυτότητες» που μπορούσε να πάρει κανείς κατά τη διάρκεια της κατοχής.¹⁴ Ήταν ακόμη ντροπαλός. Τα όσα ακολούθησαν απέδειξαν ότι η διακριτικότητα δεν ήταν και τόσο αναγκαία.

ii. Ο Καλύβας ερευνητής του «δωσιλογισμού», 2004 - 2006

Παραμένει δύσκολο να καταλάβουμε πώς διάολο τα προλάβαινε, αλλά ο Στάθης Καλύβας ήταν και ιδρυτικό μέλος του «Δικτύου Μελέτης των Εμφυλίων Πολέμων». Το «Δίκτυο» είχε ιδρυθεί από το 2000 από τον ίδιο τον Καλύβα και τον σύμμαχό του «εντός των τειχών», Νίκο Μαραντζίδη. Ο Μαραντζίδης ήταν ένας παρόμοιος απόψεων (αν και πρώην αριστερός) καθηγητής του γνωστού άντρου της ακαδημαϊκής δεξιάς που ακούει στο όνομα «Πανεπιστήμιο Μακεδονίας». Το 2000 ο Μαραντζίδης είχε επιλέξει να αφοσιωθεί σε ένα πρωτοφανές θέμα, δηλαδή τον «δωσιλογισμό» των τουρκόφωνων ποιντών της ανατολικής Μακεδονίας, οπότε ήταν ο κατ' εξοχήν αρμόδιος για να κατανοήσει καλύτερα την πολιτική χρησιμότητα του θέματος «δωσιλογισμός».¹⁵

Το «Δίκτυο» που ίδρυσαν οι Καλύβας και Μαραντζίδης φιλοδοξούσε να «δημιουργήσει συνθήκες επαφής και να προωθήσει μια ανταλλαγή ιδεών ανάμεσα σε νέους κυρίως ερευνητές που ασχολού-

14 Η συγκεκριμένη διατύπωση ήταν: «Τι σήμαινε η πολιτική ένταξη μέσα στις συνθήκες ενός Εμφύλιου; Πώς ακριβώς γίνονταν κανείς Εαμίτης, δωσίλογος, εθνικόφρων, κομμουνιστής, αντάρτης, ταγματασφαλίτης, χωροφύλακας, κ.λπ.» Μπορούμε εδώ να θαυμάσουμε το πώς η θεωρία των ταυτοτήτων παράγει σχεδόν από μόνη της μία ουδέτερη ισοδυναμία των συγκρουόμενων υποκειμένων: «ο ταγματασφαλίτης» και «ο αντάρτης» είναι δύο από τις δεκάδες «πιθανές ταυτότητες» που μπορούσε να πάρει κανείς. Πιθανότατα έπειτα από κλήρωση.

15 Τελικά το βιβλίο εκδόθηκε ένα χρόνο μετά την ίδρυση του «Δικτύου». Μαραντζίδης Νίκος, Γασασίν Μιλλέτ – Ζήτω το Έθνος, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2001. Για τον Καλύβα και τις Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης έχουμε πει παραπάνω.

νται με την ιστορία του εμφυλίου». Φυσικά, όπως μαθαίνουμε από την ιστοσελίδα του, το όλο εγχείρημα δεν ήταν «ανταγωνιστικό άλλων προσπαθειών», μια διατύπωση που, μαζί με τη διακηρυγμένη φιλοδοξία παιδομαζώματος «νέων κυρίως ερευνητών», δηλαδή υποψηφίων διδασκόντων, μας δίνει να καταλάβουμε ότι αυτό ακριβώς ήταν. Από το 2000 και μετά, το «Δίκτυο» είχε διοργανώσει συνέδρια με τα θέματα που θα περίμενε κανείς: τη «βία», τη «μεθοδολογία μελέτης» των εμφυλίων κλπ κλπ. Δεν έχουμε ιδέα πώς κανονίζονται και (το βασικό) πώς χρηματοδοτούνται αυτά τα πράγματα, αλλά είναι γεγονός ότι όσο περνούσε ο καιρός, τόσο στα συνέδρια του «Δικτύου» βρίσκουμε να συμμετέχουν και αριστεροί ιστορικοί, όπως ο Γ. Μαργαρίτης, η Τασούλα Βερβενιώτη κλπ.¹⁶

Για το 2004 το «Δίκτυο» είχε κανονίσει την διοργάνωση «επιστημονικού συνεδρίου» με θέμα «Εχθρός εντός των Τειχών: Όψεις του Δωσιλογισμού στην Ελλάδα της Κατοχής και του Εμφυλίου Πολέμου». Το συνέδριο θα γινόταν στη Σαμοθράκη από τις 2 έως τις 4 Ιουλίου και για λόγους που παραμένουν άγνωστοι σε εμάς, ο «χορηγός επικοινωνίας» ήταν η εφημερίδα «Τα Νέα» του γνωστού εκδοτικού συγκροτήματος που τόσα έχει προσφέρει στο ελληνικό κράτος. Μιας και «Τα Νέα» ήταν «χορηγός επικοινωνίας», το ένθετο περιοδικό των «Νέων», «Βιβλιοδρόμιο», άρχισε από μήνες πριν να φιλοξενεί σχετικά κείμενα. Το πρώτο από αυτά τα κείμενα είχε την υπογραφή των Στάθη Καλύβα και Νίκου Μαραντζίδη και δημοσιεύθηκε στις 20 Μαρτίου του 2004. Τίτλος: «Νέες τάσεις στη μελέτη του εμφυλίου Πολέμου».

Όπως εύκολα μαντεύει κανείς, οι «νέες τάσεις στη μελέτη του εμφυλίου» ήταν ο Καλύβας, ο Μαραντζίδης και τα πιστά *minions* τους, που έφεραν μια «φρέσκια ματιά, καινούριες ευαισθησίες και γόνιμα ερωτήματα» στη μελέτη του εμφυλίου πολέμου. Πιθανόν έχοντας κατά νου να εγκυβίσουν τον Μωυσή και τις πέτρινες πλάκες του, οι δύο φίλοι συνόψιζαν τη συνεισφορά τους σε δέκα σημεία. Από αυτά τα σημεία, τα οκτώ ήταν βρίσιμο προς οποιονδήποτε είχε ασχοληθεί με την ιστορία της δεκαετίας του '40 έως τότε, δηλαδή περίπου προς το σύνολο των αριστερών ιστορικών. Εκείνο το βρίσιμο έφτανε σε επίπεδο *casus belli* αφού οι δύο φίλοι κατηγορούσαν τους αριστερούς για έλλειψη «αποφόρτισης και αποστασιοποίησης», «ηρωοποίηση και δαιμονοποίηση», «απλουστευτικά κοινωνιολογικά σχήματα» και πάει λέγοντας.¹⁷ Τα υπόλοιπα δύο σημεία ήταν ακόμη πιο ζουμερά. Συγκεκριμένα, το Σημείο 1 καλούσε σε «μετακίνηση της χρονολογικής έναρξης του εμφυλίου πολέμου στα χρόνια της κατοχής (1943 – 1944)», πράγμα που δικαιολογούνταν γιατί «οι πλέον πολύνεκρες μάχες στη διάρκεια της κατοχής δεν έγιναν ανάμεσα σε Έλληνες και ξένους, αλλά αποκλειστικά μεταξύ Ελλήνων». Και το Σημείο 4 καλούσε σε «έρευνα θεμάτων ταμπού, όπως η βία και η συνεργασία με τις αρχές κατοχής». Εδώ μαθαίναμε ότι «η αντίσταση δεν υπήρξε το καθολικό φαινόμενο που περιγράφουν τα σχολικά εγχειρίδια», ότι το «βασικό διακύβευμα [ήταν] η φύση και το περιεχόμενο της εξουσίας στην μετακατοχική Ελλάδα» και ότι η «κατοχική βία συγκάλυπτε τοπικές και οικογενειακές βεντέτες».

Δηλαδή ο Στάθης Καλύβας είχε αποκτήσει έναν σύμμαχο αποφασισμένο να βάλει το κεφάλι του στον ντορβά και οι δύο μαζί είχαν ανακαλύψει ένα θέμα εξαιρετικά κατάλληλο για τους σκοπούς τους. Ο σύμμαχος ήταν ο πρώτος ειδικός του ελληνικού δωσιλογισμού Νίκος Μαραντζίδης. Το μαγικό θέμα, που προφανώς εντοπιζόταν όλο και πιο ξεκάθαρα όσο ο καιρός περνούσε, ήταν ακριβώς ο «δωσιλογισμός», η συνεργασία με τις κατοχικές δυνάμεις κατά τη δεκαετία του '40.

Για να καταλάβουμε πόσο εξαιρετικό ήταν αυτό το θέμα για τους πολιτικούς στόχους του Καλύβα και των φίλων του, θα πρέπει να ασχοληθούμε με το ίδιο το συνέδριο της Σαμοθράκης. Παρότι το κλίμα εκεί θα πρέπει να ήταν εξαιρετικά... θερμό, τα πρακτικά του συνεδρίου εκδόθηκαν σε έναν κομψό τόμο το 2006 με την ευγενή συνεισφορά του «χορηγού επικοινωνίας».¹⁸ Εκεί μπορούμε όλοι μας να

16 Όλα αυτά στο http://www.elia.org.gr/civil_war_greek/, που τον Μάιο του 2013 υπάρχει ακόμη, αν και έχει να ενημερωθεί από το 2003, λίγο πριν το συνέδριο της Σαμοθράκης για το οποίο θα μιλήσουμε παρακάτω. Φαίνεται πως εκείνο το συνέδριο υπήρξε θανάσιμο χτύπημα για την «κοινότητα των ιστορικών» γιατί από εκεί και μετά το «δίκτυο» δεν πολυκουιέται, ενώ εμφανίζεται μια κάποια «ομάδα» για τη μελέτη των εμφυλίων πολέμων, ξανά καλυβικής επιρροής.

17 Όλα αυτά στο Καλύβας Στάθης και Μαραντζίδης Νίκος, «Νέες Τάσεις στη Μελέτη του Εμφυλίου Πολέμου», Τα Νέα/Βιβλιοδρόμιο, 20/3/2004. Ας σημειωθεί ότι οι διατυπώσεις του κειμένου ήταν τέτοιες ώστε όλα αυτά να μην λέγονται ευθέως, αλλά με τον αντίστροφο τρόπο. Για παράδειγμα «οι νέες τάσεις αποφεύγουν την ηρωοποίηση», οπότε όλοι καταλαβαίνουμε τι έκαναν οι παλιές.

18 Μιχαηλίδης Ιάκωβος, Νικολακόπουλος Ηλίας, Φλίσσερ Χάγκεν (επ.), «Εχθρός» Εντός των Τειχών: Όψεις του Δωσιλογισμού στην Ελλάδα της Κατοχής, Ελληνικά Γράμματα, 2006.

βρούμε τον Στάθη Καλύβα να ολοκληρώνει την διανοητική του περιπέτεια στην ιστοριογραφία του εμφυλίου και να φτάνει στην διατύπωση επτά «ερωτημάτων» που καλά θα κάναμε να τα γνωρίζουμε όλοι. Τα ερωτήματα είχαν ως εξής:

Ερωτήματα του Στάθη Καλύβα¹⁹

Το πρώτο ερώτημα είχε να κάνει με την έκταση του δωσιλογισμού. Ο Καλύβας σημείωνε για όποιον δεν το ήξερε ότι στα τάγματα ασφαλείας «υπηρέτησαν 17 με 23 χιλιάδες άνδρες», χώρια οι χωροφύλακες, οι τοπικές φρουρές των χωριών, οι παραστρατιωτικοί κλπ. Συνεπώς το πλήθος των οπλισμένων από τους Γερμανούς δεν ήταν αμελητέο, ακόμη και αν συγκριθεί με το πλήθος των ανταρτών του ΕΛΑΣ. Το μέγεθος αυτού του πλήθους θα πρέπει να εξηγηθεί, ειδικά όταν πρόκειται για μια χώρα που δεν είχε «οργανωμένο μαζικό φασιστικό κίνημα» και στην οποία «το μίσος απέναντι στη γερμανική κατοχή ήταν γενικευμένο». Επίσης πρέπει να ληφθεί υπ' όψη το γεγονός ότι οι Γερμανοί δεν ήταν και πολύ πρόθυμοι να οπλίζουν όποιον λάχει («η ζήτηση όπλων από τους Γερμανούς ήταν μεγαλύτερη της προσφοράς»).

Το δεύτερο ερώτημα είχε να κάνει με το χρονικό σημείο ανάπτυξης της ένοπλης συνεργασίας. Τα τάγματα ασφαλείας δημιουργήθηκαν αργά, στα μέσα του 1943 και γνώρισαν ραγδαία ανάπτυξη από την Άνοιξη και το Καλοκαίρι του 1944 και μετά, όταν πλέον ήταν γνωστό τοις πάσι ότι οι Γερμανοί χάνουν τον πόλεμο. Οπότε «η πρόσδεση στο νικηφόρο άρμα του Άξονα, που εξηγεί αντίστοιχα φαινόμενα σε άλλες χώρες, δεν ισχύει για την ελληνική περίπτωση».²⁰

Το τρίτο ερώτημα είχε να κάνει με την γεωγραφική διακύμανση της ένοπλης συνεργασίας. Οι «περιοχές έξαρσης της ένοπλης συνεργασίας» ήταν η Πελοπόννησος και η Μακεδονία. Πώς κι έτσι;

Το τέταρτο ερώτημα είχε να κάνει με την πολιτική και κοινωνική σύνθεση του δωσιλογισμού. Εδώ ο Καλύβας επεσήμαινε ότι οι 1000 περίπου αξιωματικοί που στελέχωσαν τα τάγματα ασφαλείας, δεν ήταν όλοι τους βασιλικοί, αντιθέτως είχαν «στην πλειοψηφία τους βενιζελικό φρόνημα». Μετά έθετε εν αμφιβόλω την «πλέον δημοφιλή υπόθεση της βιβλιογραφίας που κάνει λόγο για τον κυρίαρχο «λούμπεν» χαρακτήρα τους, κάτι που ίσως να ισχύει για Αθήνα, Πειραιά και Θεσσαλονίκη όχι όμως και για την ύπαιθρο, όπου ο όγκος των οπλιτών ήταν αγρότες και κτηνοτρόφοι».

Το πέμπτο ερώτημα είχε να κάνει με την μορφή της σχέσης ανάμεσα σε εκείνους που προσφέρουν τη δυνατότητα συνεργασίας και εκείνους που την αποδέχονται. Η κυρίαρχη ιδέα σύμφωνα με την οποία τα τάγματα ασφαλείας είχαν φτιαχτεί από τους Γερμανούς «για να εξοικονομηθεί πολύτιμο γερμανικό αίμα» (...) παραβλέπει την αμφίδρομη σχέση ανάμεσα στις κατοχικές αρχές και τους δωσίλογους και δεν επιτρέπει καν να τεθεί το ερώτημα του τι ώθησε τόσους Έλληνες να συνταχθούν με τους Γερμανούς».

Το έκτο ερώτημα είχε να κάνει με τους πολιτικούς στόχους του δωσιλογισμού. Εδώ ο Καλύβας ρωτούσε «τι επεδίωκαν εκείνοι που συνεργάστηκαν ένοπλα με τους Γερμανούς», πώς δικαιολογούσαν οι ίδιοι τη συμπεριφορά τους κλπ.

Το έβδομο ερώτημα είχε να κάνει με την μεταπολεμική αντιμετώπιση του δωσιλογισμού. Εδώ ο Καλύβας σημείωνε το ζήτημα της μεταπολεμικής αθώωσης των δωσίλογων από το μετεμφυλιακό κράτος. Και συμπλήρωνε με την περίπτωση των «σλαβομακεδόνων κομιτατζήδων στους οποίους επετράπη σε πολλές περιπτώσεις να ενσωματωθούν στο ΕΑΜ, αντίθετα με άλλους δωσίλογους».

19 Τα πλάγια και οι φράσεις σε εισαγωγικά είναι από το Καλύβας Στάθης, «Μεθοδολογικές Προϋποθέσεις της Μέλετης του Δωσιλογισμού», στο Εχθρός εντός των Τειχών, ό.π. Οι τονισμοί στο «έκταση», «χρονικό σημείο» κλπ είναι του Καλύβα και γενικώς εδώ περιγράφουμε ό,τι έγραψε ο Καλύβας, διατηρώντας τα λάθη, τις ανακρίβειες και την χαιρέκακη ηδονή του συγγραφέα.

20 Εδώ ο Καλύβας είναι ανακριβής. Η κυβέρνηση της Αθήνας είχε στήσει το νομικό πλαίσιο για τα τάγματα ήδη από την Άνοιξη του 1943, αλλά οι Γερμανοί επέτρεψαν τη δημιουργία τους το Φθινόπωρο του 1943.

Εδώ πια το σπλοστάσιο του Στάθη Καλύβα ολοκληρώνεται. Έχει βρει ένα ερμηνευτικό εργαλείο (τη «βία»), μια μεθοδολογία (την ποσοτικοποίηση) και μια συγκεκριμένη ιστορική θεματολογία (τον «δωσιλογισμό κατά τη διάρκεια της κατοχής»). Επίσης έχει εξασφαλίσει συμμετοχή σε κρατικούς και ημικρατικούς θεσμούς, δηλαδή πολιτική στήριξη και λεφτάκια από δέκα πάντες. Όλα αυτά έμελλε να χρησιμοποιηθούν, όχι βέβαια για την αφήγηση της «πραγματικής ιστορίας» του εμφυλίου πολέμου, αλλά για την καταστροφή των γενέθλιων μύθων της μεταπολίτευσης.

B. ΤΟ ΑΡΙΣΤΕΡΟ ΚΑΛΥΒΑΚΙ:

Οι γενέθλιοι μύθοι της μεταπολίτευσης και πώς φάγανε πέσιμο (1978 – 2004)

Κάθε εικόνα του παρελθόντος που δεν αναγνωρίζεται από το παρόν ως μια εικόνα που αφορά αυτό το παρόν, είναι μια εικόνα του παρελθόντος που απειλείται με αμετάκλητη εξαφάνιση.

Walter Benjamin, *Θέσεις για τη φιλοσοφία της ιστορίας*, 1940.

1. Οι αριστεροί ιστορικοί στήνουν το τσαρδί τους στον βούρκο του δημοσίου (1978 – 1989)

Ένα πράγμα που μπορεί να πει κανείς για τα ερωτήματα του Καλύβα είναι ότι ήταν όλα τους προφανέστατα. Σκεφτείτε το: εν έτει 2004 ο Στάθης Καλύβας κατέφτασε από την άλλη μεριά του Ατλαντικού για να πληροφορήσει τους Έλληνες ειδικούς της κατοχής και του εμφυλίου ότι τα τάγματα ασφαλείας δεν επανδρώνονταν αποκλειστικά από τον Αρτέμη Μάτσα, όπως μας είχε μάθει το ελληνικό σινεμά, αλλά μετρούσαν καμιά εικοσαριά χιλιάδες ένοπλους Έλληνες φασίστες. Ότι τα τάγματα ασφαλείας συστάθηκαν το 1943 και άνησαν από το 1944 και μετά, όταν πλέον ήταν κοινή γνώση ότι οι Γερμανοί θα έχαναν τον πόλεμο. Ότι οι αξιωματικοί των Ταγμάτων Ασφαλείας ήταν στην πλειοψηφία τους «βενιζελικών φρονημάτων». Ότι ακόμη και αν οι Γερμανοί χρησιμοποιούσαν τα τάγματα «για να εξοικονομήσουν πολύτιμο γερμανικό αίμα»,²¹ οι Έλληνες που τα επάνδρωναν δεν μπορεί παρά να είχαν τη δική τους πολιτική ατζέντα η οποία φυσικά «πρέπει να διερευνηθεί». Και θα μπορούσε κανείς να αναρωτηθεί: πώς είναι δυνατόν να έχει φτάσει το 2004, εικοσιπέντε σχεδόν χρόνια έπειτα από την έκδοση του πρώτου σχετικού ακαδημαϊκού βιβλίου²² και τέτοια χοντρά ζητήματα ακόμη να θεωρούνται «αναπάντητα»;

Τα ερωτήματα του Καλύβα είχαν μείνει αναπάντητα επί εικοσιπέντε χρόνια γιατί, εκτός από προφανέστατα, ήταν και απολύτως σκανδαλώδη. Για να καταλάβουμε ακριβώς πόσο σκανδαλώδη ήταν, θα πρέπει να έχουμε υπ' όψη τις βασικές αντιλήψεις των Ελλήνων για την πρόσφατη ιστορία τους, όπως αυτές είχαν διαμορφωθεί από την δεκαετία του '80 και μετά. Όσο γι' αυτό, δεν αποτελεί καθόλου ανακρίβεια να πούμε ότι οι βασικές αντιλήψεις των Ελλήνων για την ιστορία τους ήταν οι αντιλήψεις της ηγεσίας του ΚΚΕ για αυτήν την ιστορία όπως αυτές είχαν αρχίσει να διαμορφώνονται ήδη από το 1935. Μια καλή στιγμή για να δούμε αυτές τις αντιλήψεις να καταγράφονται είναι το 1945. Πράγματι, λίγους μόνο μήνες μετά από τη συμφωνία της Βάρκιζας, το Πολιτικό Γραφείο του ΚΚΕ προκήρυξε ένα είδος διαγωνισμού για την συγγραφή ενός «συνθετικού ιστορικού συγγράμματος» με θέμα την ιστορία της Αντίστασης. Η προκήρυξη δημοσιεύθηκε στο θεωρητικό περιοδικό του ΚΚΕ, Κομμουνιστική Επιθεώρηση, και συνοδευόταν από την επιθυμητή δομή που έπρεπε να έχει ένα τέτοιο «συνθετικό ιστορικό σύγγραμμα». Κάτω από την επικεφαλίδα «Γιατί Πολεμήσαμε» μπορούσαμε να διαβάσουμε τα εξής:

Η εκατόχρονη εξέλιξη της Ελλάδας και η κρίση της.

Η μοναρχοφασιστική δικτατορία [ενν. του Μεταξά] κορύφωμα της κρίσης.

21 Η ιδέα είναι του Χάγκεν Φλάισερ, συγγραφέα του κατ' εξοχήν έργου αναφοράς για την ιστορία της κατοχής και ίσως του μοναδικού Έλληνα ιστορικού που κάτι είχε φιλοτιμηθεί να γράψει για τα τάγματα ασφαλείας. Τα περί αίματος υποστηρίζονται π.χ στο Hagen Fleischer, «Νέα Στοιχεία για τη Σχέση Γερμανικών Αρχών Κατοχής και Ταγμάτων Ασφαλείας, Μνήμων, τ. 8, 1980 – 1982.

22 Το βιβλίο είναι το Ιατρίδης Γ. (επιμ), Η Ελλάδα στη Δεκαετία 1940 – 1950: Ένα Έθνος σε Κρίση, Θεμέλιο, 1984. Το βιβλίο προερχόταν από ένα «επιστημονικό συμπόσιο» του 1978 και είχε κάνει την πρώτη του έκδοση στα αγγλικά το 1981. Περιέργως, η συνεισφορά του Φλάισερ σε αυτό το βιβλίο δεν περιλαμβάνει κουβέντα για τα τάγματα ασφαλείας. Εδώ το θέμα είναι αποκλειστικά η «συνεργασία» των αντιστασιακών οργανώσεων και βασικά του ΕΔΕΣ.

Η αντεθνική εσωτερική και εξωτερική πολιτική της [δικτατορίας του Μεταξά].

Η φασιστική εισβολή της Ιταλίας και η προδοσία του μοναρχοφασισμού.

Η υποδούλωση της Ελλάδας και η φυγή των φασιστών ηγετών της.

Οι Έλληνες κουίσιγκς επί σκηνής (...)»²³

Όπως βλέπουμε, ήδη από το 1945, το ΚΚΕ είχε βρει την απάντηση στο ερώτημα «γιατί πολεμήσαμε». Γιατί οι «μοναρχοφασίστες», δηλαδή ο Μεταξάς και ο Βασιλιάς, όχι μόνο ενσάρκωσαν την κορύφωση της «κρίσης της Ελλάδας», αλλά και για όσο βρίσκονταν στην εξουσία ακολούθησαν «αντεθνική πολιτική». Γιατί έπειτα «πρόδωσαν το έθνος» κατά τη διάρκεια της ιταλικής εισβολής και έφυγαν στο εξωτερικό για να σώσουν το τομάρι τους. Η Ελλάδα λοιπόν εγκαταλείφθηκε από τους δικτάτορες και παρά την νικηφόρο πατριωτική στάση του ελληνικού λαού στο έπος της Αλβανίας, υποδουλώθηκε στους Γερμανούς και τους «κουίσιγκς». Η μόνη ελπίδα για να αναιρεθούν οι συνέπειες της «προδοσίας του μοναρχοφασισμού» και να «λευτερωθεί η χώρα» ήταν η αντίσταση του ελληνικού λαού. Γι' αυτό και ο ελληνικός λαός, έμπλεος πατριωτισμού καθώς ήταν, πήρε ξανά τα όπλα, αντιστάθηκε με χίλιους τρόπους και τελικά έδιωξε τους Γερμανούς και τα ανδρείκελά τους. Μετά όμως, αναμφίβολα με την παρέμβαση των ξένων δυνάμεων, έγινε μια στραβή και καταλήξαμε στον εμφύλιο πόλεμο που καλό θα ήταν να μην επαναληφθεί γιατί όλοι αυτοί που σκοτώνονταν ήταν αδέρφια, κάποιες φορές μεταφορικά, τις περισσότερες φορές όμως στην κυριολεξία, όπως σ' εκείνη την ταινία του Βούλγαρη που πρόσφατα «μας δίδαξε ιστορία».²⁴

Είναι μια αφήγηση που έρχεται από το 1945 και σήμερα μας είναι εξαιρετικά οικεία. Είναι το υλικό από το οποίο φτιάχνονταν οι σχολικές εορτές κάθε 28 του Οκτώβρη τις τελευταίες δεκαετίες. Είναι η πιο επίσημη από τις επίσημες ιστορίες. Αλλά δεν ήταν πάντα έτσι, ούτε θα είναι πάντα έτσι. Οι εθνικές ιστορικές αφηγήσεις είναι σοβαρό πράγμα και με τη σειρά τους έχουν τη δική τους ιστορία. Στην περίπτωση της Ελλάδας, αυτή η αφήγηση έμεινε να υιοθετείται αποκλειστικά από τους αριστερούς, μέχρι το 1974 και το «τέλος της χούντας».²⁵ Από τότε και μετά, για λόγους που δεν είναι του παρόντος, το ελληνικό κράτος αποφάσισε να νομιμοποιήσει την ελληνική αριστερά και να την εντάξει στο υπαλληλικό του προσωπικό, στον γνωστό μεσολαβητικό – καταπραύντικό ρόλο που όλοι γνωρίζουμε και τόσο αγαπήσαμε. Ένα σημαντικό κομμάτι αυτού του ρόλου ήταν η κυριαρχία στα σωματεία και τον συνδικαλισμό. Ένα εξίσου σημαντικό κομμάτι, τόσο θεσμικά, όσο και χρηματοδοτικά, ήταν η κυριαρχία στο εσωτερικό των ελληνικών πανεπιστημίων και ειδικά στις «ανθρωπιστικές σπουδές».

Ήδη μιλήσαμε για το πρώτο «επιστημονικό» βιβλίο με θέμα την δεκαετία του '40. Αυτό το βιβλίο εκδόθηκε στην Ελλάδα το 1984, αλλά δεν είχε γραφτεί κατευθείαν στα ελληνικά. Τα περιεχόμενά του είχαν προκύψει από τις ανακοινώσεις ενός «επιστημονικού συμποσίου» που είχε λάβει χώρα το 1978. Η κυριαρχία των αριστερών σε εκείνο το συμπόσιο περιγράφεται παραστατικά στην εισαγωγή της προέδρου της διοργανωτικής επιτροπής, Α. Λιλή Μακράκη:

Όπως αναμενόταν, ορισμένοι από τους συνέδρους εξέφρασαν επιφυλάξεις για το ιδεολογικό περιεχόμενο ορισμένων ανακοινώσεων και λεπτομερειών που αναφέρθηκαν. Ένας, για παράδειγμα, μου είπε: «Κάποια στιγμή ένιωσα σαν να είχατε καλέσει όλους τους Νότιους μετά τον αμερικανικό εμφύλιο πόλεμο να μας εξηγήσουν γιατί έχασαν, ενώ ποτέ δεν σκεφτήκατε να καλέσετε τους Βόρειους να μας πουν πως νίκησαν!»²⁶

Αυτού του είδους η αριστερή ιδεολογική κυριαρχία γρήγορα εδραιώθηκε και στο ελληνικό έδαφος. Πράγματι, στα χρόνια που ακολούθησαν το «συμπόσιο», το ΠΑΣΟΚ έγινε κυβέρνηση και οι έδρες των

23 Οι κατευθυντήριες γραμμές του «διαγωνισμού» παρατίθενται στο Γιώργος Μαργαρίτης, «Μαρξισμός και Ιστοριογραφία της Αντίστασης (1941 – 1944)», Ο Πολίτης, τεύχος 103, 3/1990. Η αρχική πηγή είναι η Κομμουνιστική Επιθεώρηση, τεύχος 42, 26/9/1945.

24 Φυσικά η εκτίμηση της τότε ηγεσίας του ΚΚΕ δεν συμπεριελάμβανε τον «εμφύλιο» γιατί είχε διατυπωθεί το 1945. Πάντως, για να μην λέτε ότι τα λέμε μόνοι μας, έχουμε ανακαλύψει μια εξαιρετική καταγραφή ολόκληρου του σχήματος σε ένα κείμενο του Ριζοσπάστη το οποίο παρατίθεται στο παράρτημα του τόμου που κρατάτε στα χέρια σας.

25 Πάλι μιλάμε σχηματικά. Η ιστορία αυτής της αφήγησης είναι η ιστορία των προσπαθειών «εθνικής συμφιλίωσης» στην μεταπολεμική Ελλάδα. Και ποτέ δεν ήταν αποκλειστικά θέμα γραπτών. Οι προσπάθειες θεσμοθέτησης του εορτασμού του «Γοργοπόταμου» για παράδειγμα, χρονολογούνται από τις αρχές της δεκαετίας του '60 και τελείωσαν απότομα το 1964 έπειτα από βομβιστική επίθεση εναντίον του πλήθους.

26 Ιατρίδης, ό.π, σελ. 8.

Ελλήνων αριστερών στα ελληνικά πανεπιστήμια πολλαπλασιάστηκαν με ρυθμό ανάλογο της εξάπλωσης της κυριαρχίας του αριστερού συνδικαλισμού μεταξύ των φοιτητών. Από εκεί έγραψαν και δημοσίευσαν όσο τραβούσε η καρδιά τους. Καθώς μάλιστα ο «λαός» διάβαζε όλο και λιγότερο, απέκτησαν και πάτημα στην ΕΡΤ για να τα λένε και σε ευρύτερο κοινό.²⁷

Κι έτσι, από τη δεκαετία του '80 και μετά, εκείνη η παλιά αφήγηση της ηγεσίας του ΚΚΕ χρηματοδοτήθηκε από το ελληνικό κράτος και κυριάρχησε. Κυριάρχησε, όχι βέβαια γιατί ήταν αλήθεια (δεν είναι η «αλήθεια» εκείνο που συνηθίζεται με τις ιστορικές αφηγήσεις), αλλά γιατί είχε συγκεκριμένες λειτουργίες να επιτελέσει. Πιο συγκεκριμένα, είχε να επιτελέσει το μεγάλο έργο που είχε αναλάβει το ΠΑΣΟΚ, δηλαδή την επανένωση της ελληνικής κοινωνίας, το τέλος της περιθωριοποίησης των αριστερών, την εξεύρεση χρήσιμων κρατικών λειτουργιών για την αριστερά.

Και για να γίνουν όλα αυτά, εκείνο που απαιτούνταν ήταν το έργο των έργων: το κλείσιμο των πληγών του εμφυλίου πολέμου. Αυτό το κλείσιμο έγινε πολύ ομαλά από κοινωνική άποψη. Οι αριστεροί -όχι μόνο οι πανεπιστημιακοί- ήταν από καιρό πανέτοιμοι να ενταχθούν στο ελληνικό κράτος. Από ιδεολογική άποψη από την άλλη, χρειαζόταν, όπως πάντα, να γίνουν ορισμένες ατασθαλίες. Η ελληνική κοινωνία ζούσε χωρισμένη στα δύο επί σαράντα συναπτά έτη. Μία από τις βασικές επιπτώσεις και ταυτόχρονα ένα από τα βασικά θεμέλια του διαχωρισμού ήταν ακριβώς οι διαφορετικές ιστορικές αφηγήσεις, ή καλύτερα οι διαφορετικές ιδεολογίες γύρω από την δεκαετία του '40.

Η αναγκαιότητα μπαζώματος αυτού του ιδεολογικού χάσματος αποτελούσε άμεση προτεραιότητα και όπως ξέρουμε, δεν περιορίστηκε στον πανεπιστημιακό διορισμό των αριστερών παραγωγών ιδεολογίας. Μία από τις πρώτες δουλειές της νεοεκλεγμένης κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ ήταν η επίσημη νομοθετική «αναγνώριση της Εθνικής Αντίστασης». Ο σχετικός νόμος (1285/1982) είχε τίτλο «Για την αναγνώριση της Εθνικής Αντίστασης του Ελληνικού Λαού εναντίον των στρατευμάτων Κατοχής, 1941 – 44». Όπως είδαμε και παραπάνω, οι μακροσκελείς τίτλοι προκύπτουν σε περιπτώσεις όπου εκείνο που πρέπει να ονομαστεί αντιστέκεται στον επακριβή καθορισμό του. Και από καθορισμούς εδώ άλλο τίποτα. Η «Αντίσταση» ήταν «Εθνική», δηλαδή του συνόλου του ελληνικού Έθνους. Επίσης η «Αντίσταση» ήταν δουλειά του «Ελληνικού Λαού», δηλαδή του «λαού» σύμφωνα με το ΚΚΕ, ο οποίος κατ' αυτόν τον τρόπο ταυτιζόταν και επισήμως με το έθνος. Αυτός ο «λαός – έθνος», η συντριπτική πλειοψηφία των Ελλήνων, «αντιστάθηκε» αποκλειστικά εναντίον των στρατευμάτων κατοχής – δηλαδή των ξένων. Και για να μην ξεχνιόμαστε, η λαϊκή πάλη διήρκεσε από το 1941 έως το 1944. Μετά δεν μας νοιάζει τι έγινε. Τελεία.

Ο νόμος 1285/1982 ήθελε να συγκολλήσει τον «λαό» με το «έθνος» και μαζί να συγκολλήσει την ελληνική κοινωνία. Ο νόμος ήθελε να καθάρει την ελληνική ιστορία από οποιαδήποτε υποψία εμφύλιας σύγκρουσης. Ο νόμος ήθελε να απεμπολήσει τη «συνεργασία με τον εχθρό» από το υγιές σώμα του έθνους. Όποιος «συνεργάστηκε», ούτε έθνος ήταν ούτε λαός, αφού ο «λαός – έθνος» δεν έκανε άλλη δουλειά από «αντίσταση εναντίον των στρατευμάτων κατοχής». Η ιστορική αφήγηση που αντιστοιχούσε σε αυτές τις επιδιώξεις, δεν ήταν η δεξιά μυθολογία περί ΕΑΜοβούλγαρων, αλλά η αριστερή μυθολογία που συνοψίσαμε παραπάνω. Μια φορά κι έναν καιρό ήταν κάτι εθνοπροδότες που ήταν βασιλικοί, ήταν και δικτάτορες. Αυτοί, όταν τους επιτέθηκε «ο φασισμός», πρόδωσαν το έθνος και το 'σκασαν στο εξωτερικό. Οι πραγματικοί Έλληνες πατριώτες, δηλαδή ο λαός – έθνος – σύνολο των Ελλήνων «έκανε αντίσταση» και έδιωξε τους κατακτητές.

Ο νέος νόμος δεν έμενε στα λόγια. Όλα τα παραπάνω επισφραγίζονταν με υλικότατο και εξόχως ελληνικό τρόπο, δηλαδή με την απόδοση «συντάξεων Εθνικής Αντίστασης» και με μόρια για πρόσληψη στο δημόσιο «για τους αγωνιστές της Εθνικής Αντίστασης και τα παιδιά τους». Κι έτσι, οι σειρήνες του κράτους κάλεσαν τους πάλαι ποτέ κατατρεγμένους αριστερούς σε μια στιγμή που δεν υπήρχε κανείς να τους δέσει στο κατάρτι. Κι έτσι, η πολυπόθητη, πλην όμως απαγορευμένη για δεκαετίες «θέση στο δημόσιο», εν μία νυκτί μετατράπηκε σε προνόμιο των «αγωνιστών της Εθνικής Αντίστασης» και των παιδιών τους. Όσο για το ποιοι ήταν αυτοί οι «αγωνιστές της Εθνικής Αντίστασης», ο κρατικός κατά-

27 Ενδεικτικά, η σειρά ντοκιμαντέρ «Χρονικό της Εθνικής Αντίστασης», είχε 18 ωριαία επεισόδια, στήθηκε με χρήματα της ΕΡΤ, «επιστημονική επιμέλεια» πλήθους αριστερών ιστορικών και ξεκίνησε να προβάλλεται το 1987. Αυτό το εκπληκτικό τεκμήριο κατασκευής αριστερής ιδεολογίας στα '80s θα πρέπει κάποια στιγμή να αναλυθεί κατά πως του πρέπει. Για τους σκοπούς μας εδώ, ας κρατήσουμε μια κομβική ατάκα: «Στο πρόσωπο του Άρη Βελουχιώτη συνέκλιναν οι παραδόσεις των Ζερβαίων και των Κλαραίων οπλαρχηγών του 1821». Τέτοια «επιστημονική επιμέλεια» ξηγιούνταν οι αριστεροί επιστήμονες!

λογος των «αντιστασιακών οργανώσεων» ήταν μακροσκελέστατος και περιελάμβανε όλους αυτούς που σκοτώνονταν μεταξύ τους από το 1941 έως το 1944, με μαζικότερα παραδείγματα τον αριστερό ΕΛΑΣ και τον δεξιό ΕΔΕΣ και πιο κραγμένο την «αντιστασιακή οργάνωση Τρίαινα» του γιατρού Ιάκωβου Διαμαντόπουλου που, όπως θα δούμε στα παρακάτω [κεφ. 7], ήταν μια φασιστική οργάνωση του μεσοπολέμου με κορυφαία στιγμή ένα νυχτερινό πέσιμο στα γραφεία του Ριζοσπάστη το 1934 παρέα με τους μπάτσους. Αλλά ποιος ζωντανός τα θυμόταν όλα τούτα; Όλοι οι Έλληνες κάνανε αντίσταση. Όλοι οι Έλληνες ήταν πατριώτες. Όλοι οι Έλληνες θα διορίζονταν στο δημόσιο. Ο λαός – έθνος θα ανταμοιβόταν για τις ταλαιπωρίες του με πολυπόθητο και ταιριαστό δημοσιούπαλληλικό happy end.

Χονδρικά μπορούμε να πούμε ότι η κυριαρχία της μεταπολιτευτικής αριστερής ιδεολογίας ολοκληρώθηκε το σωτήριο έτος 1989. Τότε οι φάκελοι αντεθνικών στοιχείων που ως τότε μάζευε με προσοχή η Ασφάλεια κήκαν στην υψικάμινο της Χαλυβουργικής, μαζί με ένα σεβαστό κομμάτι της ιστορίας της ελληνικής εργατικής τάξης. Τότε, τα αριστερά κόμματα, αφού μας πληροφόρησαν ότι ο εμφύλιος πόλεμος ήταν μια σύγκρουση μεταξύ δύο πλευρών «καθεμιά από τις οποίες αγαπούσε την πατρίδα με τον τρόπο της», συμμετείχαν σε «οικουμενική κυβέρνηση» που στόχο είχε... την κάθαρση του ελληνικού κράτους από τη «διαφθορά».

Δηλαδή οι πληγές είχαν κλείσει. Και ο δρόμος για την πολιτική δραστηριοποίηση σύσσωμου του λαού – έθνους ήταν ανοικτός. Δεν πρέπει να νομίζουμε ότι η ιδεολογία που είχαν κατασκευάσει οι αριστεροί για λογαριασμό του κράτους ήταν απλά ένας ήπιος τρόπος για να «κλείσουν παλιές πληγές». Όχι βέβαια! Το πρακτικό αποτέλεσμα, αν όχι ο αρχικός στόχος της μεταπολιτευτικής ιδεολογίας ήταν η κατασκευή ενός επιθετικού κοινωνικού σχηματισμού, ιδεολογικά και εθνικά συμπαγούς, ήταν ο τρόπος με τον οποίο ο ελληνικός ιμπεριαλισμός απέκτησε παλλαϊκή συμμετοχή και υποστήριξη. Η υλική και ιδεολογική ολοκλήρωση για την οποία μιλάμε αποδείχθηκε πέραν πάσης αμφιβολίας στα μακεδονικά συλλαλητήρια των αρχών της δεκαετίας του '90. Εκείνη ήταν η πρώτη φορά που ο «παλλαϊκά αντιστεκόμενος» λαός - έθνος υπήρξε στ' αλήθεια.

Έπειτα απ' όλα αυτά, θα πρέπει να καταλαβαίνουμε τους λόγους για τους οποίους τα ερωτήματα του Καλύβα δεν ήταν «ιστορικά», αλλά πολιτικά και ιδεολογικά, όπως και τους λόγους για τους οποίους δεν αφορούσαν το 1943, αλλά το 2004. Εστιάζοντας στο πλήθος των ταγματσαφυλιτών, ο Καλύβας αμφισβητούσε τον «παλλαϊκό χαρακτήρα» της αριστερής «Εθνικής Αντίστασης», συνεπώς κατέρριπτε το βασικό νομιμοποιητικό επιχείρημα της αριστεράς, τον δρόμο από τον οποίο η ένοπλη εξέγερση μετατρέποταν σε πατριωτική πράξη. Εστιάζοντας στις εμφύλιες συγκρούσεις κατά τη διάρκεια της κατοχής, ο Καλύβας αμφισβητούσε ότι η ιστορία της κατοχής ήταν μια ιστορία «αντίστασης». Επισημαίνοντας ότι η αριθμητική εξάπλωση των Ταγμάτων Ασφαλείας έλαβε χώρα ενώ ήταν σίγουρη η γερμανική ήττα, ο Καλύβας υπονοούσε ότι το κίνητρο των Ελλήνων φασιστών ήταν αδύνατο να είναι η «εθνική προδοσία». Επισημαίνοντας το «βενιζελικό φρόνημα» των αξιωματικών των ταγμάτων ασφαλείας ο Καλύβας αμφισβητούσε την αριστερή αφήγηση περί «βασιλομεταξικής δικτατορίας» και «κατά βάθος αριστερών βενιζελικών» που ξεκινούσε από το 1935 [δες κεφ. 12] και βρισκόταν στη βάση του ιδεολογήματος περί «προδοτικού μοναρχοφασισμού».²⁸ Ενοποιώντας την περίοδο 1943 – 1949, ο Καλύβας αμφισβητούσε την υπόθεση περί «ξένων δυνάμεων» που βάλανε τους Έλληνες να τσακωθούν. Βέβαια όλα αυτά είχαν και την αντίστροφη όψη τους. Ο Καλύβας αμφισβητούσε υπόρρητα όλες τις παραδοχές σχετικά με την αριστερή «αντίσταση». Όπως τα κίνητρα των ταγμάτων ασφαλείας δεν ήταν μόνο η «εθνική προδοσία», έτσι και τα κίνητρα της «αντίστασης» δεν μπορούσαν να είναι μόνο ο «πατριωτισμός».

Εν ολίγοις ο Καλύβας αμφισβητούσε το σύνολο των γενέθλιων ιδεολογιών της μεταπολίτευσης. Στη θέση του «λαού - έθνους» που είχε κατασκευαστεί το 1982 ήθελε να βάλει ξανά τους «αριστερούς» και τους «δεξιούς». Στη θέση της «Εθνικής Αντίστασης» ήθελε να βάλει ξανά τον εμφύλιο πόλεμο. Και στη θέση της αριστερής ιδεολογικής κυριαρχίας και των πανεπιστημιακών της εκφάνσεων, ήθελε να βάλει την ιδεολογική κυριαρχία... του Ιδρύματος Δημοκρατίας Κωνσταντίνος Καραμανλής. Τα ερωτήματα που προκύπτουν είναι δύο και προφανή. Πρώτον, γιατί η «ώρα για όλα αυτά είχε πλέον έρθει» από το 2000 και μετά; Και δεύτερον, γιατί το σχέδιο του Στάθη Καλύβα αποδείχθηκε τόσο επιτυχημένο;

²⁸ Σύμφωνα με την αριστερή λαϊκή αφήγηση, μία από τις μεγάλες «προδοσίες» του «μοναρχοφασισμού» ήταν ότι δεν είχε επιτρέψει στους «ικανότατους» βενιζελικούς αξιωματικούς να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στο «έπος του '40».

2. Επιχειρήματα που στενάζουν από το βάρος της ιστορίας: Οι Έλληνες αριστεροί αντεπιτίθενται (2004)

ι. Σιωπές (εξίσου διαφωτιστικές με τις ομιλίες)

Όπως είδαμε παραπάνω, το άρθρο των Καλύβα και Μαραντζίδη «Νέες Τάσεις στη μελέτη του Εμφυλίου» δημοσιεύθηκε στις 20 Μαρτίου του 2004 εν αναμονή του συνεδρίου με θέμα τον δωσιλογισμό που θα γινόταν στη Σαμοθράκη. Εκείνο το κείμενο, δισέλιδο, «εκκλαϊκευτικό» και δημοσιευμένο σε εφημερίδα μεγάλης κυκλοφορίας, προκαλούσε ευθέως τους αριστερούς ιστορικούς και έγινε αντιληπτό σαν αιτία πολέμου. Στους μήνες που ακολούθησαν, οι αριστεροί ιστορικοί έσουραν τα εξ αμάξης στους Καλύβα και Μαραντζίδη με κείμενα που κατέφθαναν και δημοσιεύονταν με ρυθμό σχεδόν ένα κάθε εβδομάδα. Οπότε σε αυτή την συζήτηση μπορούμε να θαυμάσουμε τον αφρό της αριστερής επίθεσης στον Στάθη Καλύβα.

Τα περίεργα βέβαια ξεκινούσαν από την αρχή. Το πρώτο άρθρο των Καλύβα και Μαραντζίδη στο επίμαχο τεύχος του «Βιβλιοδρόμιου» συνοδευόταν από ένα συγκρίσιμης έκτασης κείμενο του Mark Mazower.²⁹ Από τη σκοπιά των αριστερών ιστορικών και των θέσεων που καλούνταν να υπερασπίσουν, τα όσα έλεγε ο Mazower στο κάτω μέρος της σελίδας ήταν πολύ πιο σκανδαλώδη από εκείνα που έλεγαν οι Καλύβας και Μαραντζίδης στο πάνω μέρος. Συγκεκριμένα, ο μάστορας Mazower, χρησιμοποιώντας λιγότερες από χίλιες λέξεις, κατόρθωνε να ισχυριστεί: ότι το ΕΑΜ/ΕΛΑΣ χρησιμοποιούσε «ακραία βία» εναντίον των αντιπάλων του. Ότι το ΕΑΜ/ΕΛΑΣ διακατεχόταν από «σφοδρή επιθυμία» να μονοπωλήσει την αντίσταση. Ότι το ΕΑΜ/ΕΛΑΣ χρησιμοποιούσε «τάγματα θανάτου». Ότι η ιδέα σύμφωνα με την οποία «μόνο λίγοι καιροσκόποι» συνεργάστηκαν με τον εχθρό, πρέπει να αναθεωρηθεί. Και ότι τελικά η «συνεργασία» με τους Γερμανούς έλαβε χώρα, όχι λόγω εθνοπροδικής μανίας, αλλά λόγω αντικομμουνιστικού μένους, φόβου των Βουλγάρων, μίσους και φόβου έναντι του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ. Όλα αυτά μάλιστα λέγονταν με πλήρη συνείδηση των πολιτικών τους επιπτώσεων:

(...) η δεκαετία του 1940 προσέφερε θεμέλιους μύθους για τους ιθύνοντες του μεταπολεμικού Ελληνικού κράτους: [από] τη δεκαετία του 1950, [με τον] μύθο μιας χώρας ενωμένης εναντίον των Βουλγάρων και άλλων Σλάβων πρακτόρων, έως τη δεκαετία του 1980, με τον μύθο μιας ενωμένης πατριωτικής αντίστασης, οργανωμένης από το ΕΑΜ/ΕΛΑΣ. Στην πραγματικότητα ουδείς από αυτούς τους μύθους δεν αντέχει πλέον σε μια λεπτομερή εξέταση.³⁰

Με άλλα λόγια ο Mazower έθετε στο επίκεντρο, πολύ πιο απροκάλυπτα απ' ό,τι ο Καλύβας ως τότε, το ζήτημα των ταγματασφαλιτών ως εργαλείο αναθεώρησης της ιστορίας του εμφυλίου, ανακινούσε απερίφραστα το ζήτημα της «κόκκινης βίας» και συνόδευε το μίγμα με μακαρθικής τεχντροπίας αναφορές σε κομμουνιστικά «τάγματα θανάτου». Στο τέλος τέλος, όχι μόνο στόχευε στην αναθεώρηση των θεμέλιων ιδεολογιών της Ελλάδας της μεταπολίτευσης, αλλά το 'λεγε κι από πάνω. Με λίγα λόγια ο άνθρωπος ήταν πολύ πιο οξύς, πολύ πιο ξεκάθαρος πολιτικά και με πολύ πιο διαυγή ατζέντα από τους δύο δεξιούς «πολιτικούς επιστήμονες» που υπέγραφαν το από πάνω του άρθρο. Κι όμως! Ο Mazower και τα λεγόμενά του δεν αναφέρονται ούτε μία (1) φορά στην συζήτηση μεγέθους μπροσουράς που ακολούθησε. Το μένος των αριστερών στράφηκε αποκλειστικά ενάντια στους Καλύβα και Μαραντζίδη.

Αυτή η παράλειψη μπορεί να μας βοηθήσει να καταλάβουμε το είδος των ανθρώπων για τους οποίους μιλάμε. Είναι σημαντικό να θυμόμαστε ότι οι αριστεροί «ειδικοί» ήταν πρώτα και κύρια οι δημόσιοι υπάλληλοι που είχαν αναλάβει την παραγωγή της επίσημης κρατικής ιδεολογίας. Αυτό σημαίνει ότι τα λεγόμενά τους δεν καθορίζονταν μόνο από τις ιδέες τους και την «ιστορική αλήθεια», αλλά και από τις χρηματοδοτήσεις τους και ότι αυτές οι χρηματοδοτήσεις ήταν και είναι κρατικές με το κάπα κεφαλαίο. Την εποχή για την οποία μιλάμε, οι αριστεροί παραγωγοί ιδεολογίας ήταν κατεστημένο στο εσωτερικό των ελληνικών πανεπιστημίων. Δεν εξέφραζαν λοιπόν μόνο την ιδεολογική κυριαρχία της αριστεράς, αλλά και το ανώτατο στάδιο της κρατικοποίησής της.

Παρόλ' αυτά, η κυριαρχία τους αφορούσε αποκλειστικά το εσωτερικό μιας μικρής χώρας με παράξενη γλώσσα. Το φράγμα της παράξενης γλώσσας και οι κρατικές χρηματοδοτήσεις είχαν κανονίσει ώστε οι αριστεροί να εμπλουτίζουν απερίσπαστοι για δύο γεμάτες δεκαετίες την κυρίαρχη ιδεολογία που είχε αρχίσει να κατασκευάζεται στη δεκαετία του '80. Το εξωτερικό, από την άλλη, ήταν εντελώς

²⁹ Ένα κείμενο προικισμένο επιπλέον με εύγλωττο τίτλο: Mark Mazower, «Κανένας από τους μύθους δεν αντέχει πλέον», Τα Νέα/Βιβλιοδρόμιο, 20/3/2004.

³⁰ Στο ίδιο.

διαφορετική υπόθεση. Εδώ οι νεοφιλελεύθερες ιδεολογίες κυριαρχούσαν ήδη από τη δεκαετία του '80 («υστέρηση» που λένε και οι Έλληνες μαρξιστές...) και ο Καλύβας έπαιρνε το βραβείο καλύτερου διδακτορικού σε ολάκερες τις ΗΠΑ. Εδώ λοιπόν, οι παράδοξες αριστερές ιδεολογικές κατασκευές για τη δεκαετία του '40 τα πήγαιναν πολύ χειρότερα. Όπως σημειώναν, όχι δίχως κάποια χαιρεκακία, οι Καλύβας και Μαραντζίδης προς το τέλος του ξεκατινιάσματος στο «Βιβλιοδρόμιο», «α μην ξεχνάμε, όμως, πως κεντρικό κριτήριο εγκυρότητας αποτελούν οι δημοσιεύσεις σε επιστημονικά περιοδικά και εκδοτικούς οίκους όπου ισχύουν αυστηροί κανόνες επιλογής. Και από την άποψη αυτή, άλλοι υστερούν και όχι εμείς.»³¹ Ε, όταν «υστερείς» έτσι... καλά είναι να προσέχεις μην παρεξηγηθεί ο Mazower. Γιατί, όπως είδαμε και προηγουμένως, ο Mazower είναι ο άνθρωπος που, άμα σε γουστάρει, κανονίζει να γράψεις σε βιβλία με το λογότυπο του Princeton στη ράχη. Και με τέτοιους τύπους δεν είναι να παίζει κανείς, ακόμη και όταν είναι γνωστό τοις πάσι ότι υποστηρίζουν τα ίδια με τους Καλύβες για πολύ περισσότερο καιρό απ' ό,τι οι ίδιοι οι Καλύβες.³²

Δεν πειράζει βέβαια, στα νότια Βαλκάνια είμαστε συνηθισμένοι στην «υστέρηση». Και πάλι απέμεινε η υπεράσπιση του εσωτερικού της χώρας. Μπροστά στην καταφανή πρόθεση των Καλύβα και Μαραντζίδη να αμφισβητήσουν την κυριαρχία τους ακόμη κι εκεί, οι Έλληνες ιστορικοί αντεπιτέθηκαν με όλα τους τα μέσα. Δυστυχώς αυτά τα μέσα είχαν πολύ συγκεκριμένα όρια. Ήταν όρια πολιτικής και όχι ιστορικής φύσεως.

ii. Ομιλία (ενίοτε χειρότερη από τη σιωπή)

Ο πρώτος από τους αριστερούς ιστορικούς που ανέλαβαν την εξουθένωση του Στάθη Καλύβα ήταν ο Γιώργος Μαργαρίτης. Το επιχείρημα Μαργαρίτη εναντίον Καλύβα ήταν απλό: οι συγκρούσεις της Κατοχής ήταν δύο ειδών. Το πρώτο είδος ήταν «συγκρούσεις χαμηλών τόνων», όπως «οι συρράξεις μεταξύ ΕΔΕΣ και ΕΛΑΣ οι οποίες, παρά τα πυρομαχικά που ξοδεύτηκαν σε αυτές, είχαν αξιοσημείωτα λίγα ανθρώπινα θύματα». Το άλλο είδος όμως ήταν οι συγκρούσεις «υψηλών τόνων και σκληρότατων χαρακτηριστικών» ανάμεσα στον ΕΛΑΣ και τα Τάγματα Ασφαλείας. Η διαφορά μεταξύ των δύο ειδών σύγκρουσης ήταν απλή:

*(...) τα Τάγματα Ασφαλείας αποτελούν μέρος του κατοχικού κράτους, είναι στρατιωτικές μονάδες που βρίσκονται κάτω από τις διαταγές ή αποτελούν οργανική δύναμη, άλλοτε της Βέρμαχτ, άλλοτε των Ες Ες, άλλοτε της Γκεστάπο και των ναζιστικών υπηρεσιών ασφαλείας (...). Δεν είναι μόνο ότι ντύνονται, εξοπλίζονται, εφοδιάζονται και εκπαιδεύονται από τις γερμανικές αρχές κατοχής, αλλά το ότι αποτελούν ένοπλη δύναμη στην υπηρεσία του ναζιστικού συστήματος. Περιττό να αναφέρουμε ότι πολεμούσαν δίπλα –ή ως τμήμα– σε γερμανικές μονάδες κάθε είδους, και ως εκ τούτου συμμετείχαν σε όλα όσα οι μονάδες αυτές διέπραξαν ενάντια στη χώρα και στον λαό της (...)*³³

Η μεγάλη διαφορά λοιπόν μεταξύ των «δύο ειδών συγκρούσεων» στις οποίες συμμετείχε ο ΕΛΑΣ, ήταν ότι ο ΕΔΕΣ ήταν πατριωτικός ενώ τα Τάγματα Ασφαλείας όχι. Είναι λοιπόν λογικό οι συγκρούσεις μεταξύ ΕΛΑΣ και ΕΔΕΣ το 1943 - 44 να έχουν λίγα θύματα και πολλή φασαρία, γιατί προφανώς και οι δύο πλευρές ρίχνανε στον γάμο του караγκιόζη από φόβο μήπως και πετύχουν κανέναν Έλληνα πατριώτη. Απέναντι στα Τάγματα Ασφαλείας από την άλλη, το μίσος των Ελλήνων πατριωτών ήταν πολύ μεγαλύτερο. Και δικαίως. Γιατί εδώ είχαμε μια «αναμέτρηση με τον ναζισμό και τις ένοπλες ομάδες που ο τελευταίος προσπαθούσε να εμφυτεύσει στην ελληνική ύπαιθρο».

Το εργαλείο πάταξης του Καλύβα που επιστρατεύεται εδώ, είναι βέβαια η γνωστή μας από τα προηγούμενα αριστερή ιστορική κατασκευή των 80's περί πατριωτών και εθνοπροδοτών, λαού – έθνους, μάχης ενάντια στον ναζισμό κλπ. Σύμφωνα με αυτή την κατασκευή, αρκεί να αποδείξουμε ότι οι Ταγματασφαλίτες ήταν ένοχοι του ύψιστου εγκλήματος, ότι δηλαδή ήταν συνεργάτες των Γερμανών άρα Προδότες του Έθνους, για να πάει κάθε κατεργάρης στον πάγκο του κι ο Καλύβας πίσω στο Γέηλ.

31 Σπαρταριστός ο τίτλος του τελευταίου κειμένου τους στη συζήτηση των ιστορικών. Καλύβας Στάθης και Μαραντζίδης Νίκος, «Δεν θα επιστρέψουμε στα πέτρινα χρόνια», Τα Νέα/Βιβλιοδρόμιο, 16/10/2004.

32 Το Mark Mazower, Στην Ελλάδα του Χίτλερ: Η Εμπειρία της Κατοχής, Αλεξάνδρεια, 1994 (Α' έκδοση 1991), έχτιζε αναθεωρητικούς παρθενώνες τότε που ο Καλύβας ακόμη έτρωγε τα βελανίδια του ιδρύματος Fulbright.

33 Μαργαρίτης Γιώργος, «Για την αναπαλαίωση παλαιών μύθων: Τα τάγματα ασφαλείας δρούσαν υπό τις διαταγές των ναζί», Τα Νέα/Βιβλιοδρόμιο, 9/4/2004.

Αλλά τα πυρά του Μαργαρίτη αποδείχθηκαν πιο άστοχα και από τα πυρά του ΕΛΑΣ εναντίον του ΕΔΕΣ. Γιατί όπως είδαμε παραπάνω, ο προσεκτικός Στάθης Καλύβας δεν αμφισβητούσε ότι τα Τάγματα Ασφαλείας δρούσαν υπό τις διαταγές των Γερμανών. Εκείνο που αμφισβητούσε, και το αμφισβητούσε πειστικά, επισημαίνοντας απλά και γνωστά γεγονότα, όπως την ημερομηνία ίδρυσης των Ταγμάτων και το πλήθος των συμμετεχόντων σε αυτά, ήταν ότι τα Τάγματα Ασφαλείας είχαν φτιαχτεί αποκλειστικά για να υπηρετήσουν τους σκοπούς των Γερμανών.

Σημειώστε εδώ ότι ο Στάθης Καλύβας σε κανένα σημείο δεν έκανε τον κόπο να μας πει στα σοβαρά τίνος τους σκοπούς εξυπηρετούσαν τελικά τα Τάγματα Ασφαλείας. Κατά τη γνώμη του, αν ποτέ έκανε τον κόπο να εκφράσει κάποια γνώμη, η αιτία της λαϊκής συμμετοχής στα Τάγματα Ασφαλείας ήταν η «κόκκινη βία» στην Αργολίδα που προφανώς αποτελούσε πανελλήνιο φαινόμενο, ή έστω μαθεύτηκε γρήγορα και τσάντισε όλο τον κόσμο. Οπότε τα Τάγματα Ασφαλείας εξυπηρετούσαν τα συμφέροντα των μελών τους, τα οποία ήταν όλα τους θύματα της «κόκκινης βίας». Ο Καλύβας μπορούσε να συνεχίζει να λέει τέτοια πράγματα όσο τραβούσε η ψυχούλα του, εφόσον βέβαια δεν τον έπιανε κάνα νευρικό γέλιο. Γιατί η δουλειά του δεν ήταν να «ανακαλύψει την αλήθεια», αλλά να κατεδαφίσει την αριστερή ιδεολογία της μεταπολίτευσης.

Οπότε το βάρος του εντοπισμού των λόγων σύστασης των Ταγμάτων Ασφαλείας το 1943, έπεφτε στον Μαργαρίτη και τους υπόλοιπους αριστερούς ιστορικούς που προφανώς καμία όρεξη δεν είχαν να κάνουν τέτοιο πράγμα. Αντί γι' αυτό, συνέχισαν να εμφανίζονται βδομάδα τη βδομάδα στις σελίδες του «Βιβλιοδρόμιου» επαναλαμβάνοντας με κάθε τρόπο ότι τα Τάγματα Ασφαλείας ήταν συνεργάτες των Γερμανών και προσθέτοντας ο καθείς τα δικά του επιχειρήματα. Σύμφωνα για παράδειγμα με τον Πολυμέρη Βόγλη που πήρε σειρά έπειτα από τον Μαργαρίτη, οι εμφύλιες συγκρούσεις της κατοχής δεν είχαν σχέση με τον «εμφύλιο» του '46 – '49 γιατί ο εμφύλιος είχε πολύ περισσότερους (38.000) νεκρούς. Λίγο παρακάτω, ο ίδιος υποστήριζε ότι το ΕΑΜ δεν κυριάρχησε λόγω κάποιας «εκστρατείας βίας» αλλά γιατί το πρόγραμμά του «εξέφραζε μεγάλα τμήματα του ελληνικού πληθυσμού».

Το πλέον βέβαιο είναι ότι κύριος Βόγλης είχε τα πιο μαύρα μεσάνυχτα σχετικά με το τι διάολο ήθελε και τι εργαλεία χρησιμοποιούσε ο κύριος Καλύβας. Γι' αυτό και δεν του φαινόταν ιδιαίτερα επιλήψιμο να τα χρησιμοποιήσει και ο ίδιος: 38.000 νεκροί στον «εμφύλιο» και «πολύ λιγότεροι» στην Κατοχή, αν βέβαια αγνοήσουμε τους Εβραίους της Θεσσαλονίκης, τους νεκρούς από την πείνα και όλους αυτούς που δεν τους πυροβόλησε κανένας. Άρα καμία σχέση η «κατοχή» με τον «εμφύλιο», λες και τα ιστορικά γεγονότα συνδέονται ή δεν συνδέονται μεταξύ τους με μέτρο το μέγεθος των σωρών με τα πτώματα: είναι ένα είδος ιστορίας που θα ζήλευε κι ο Καλύβας ο ίδιος.

Το πιο αστειό σημείο βρίσκεται βέβαια εκεί όπου ο Βόγλης, προφανώς νιώθοντας αμήχανα με την ιδεολογία που είναι αναγκασμένος να υποστηρίζει, αποφασίζει να αντικαταστήσει τον «παλλαϊκό χαρακτήρα» της αντίστασης με την πιο «επιστημονικά έγκυρη» διατύπωση «μεγάλα τμήματα του πληθυσμού». Όπως είδαμε παραπάνω, ο σοφός νόμος του 1982, μπορεί να έλεγε βλακείες, όχι όμως επειδή αυτοί που τον έγραψαν ήταν βλάκες· έλεγε τις βλακείες που ήταν πολιτικά απαραίτητες για την εποχή του. Πράγματι, είναι ένα πράγμα όλοι οι Έλληνες να είναι (τέλος πάντων...) αντιστασιακοί, και είναι άλλο, εντελώς διαφορετικό πράγμα, πολλοί Έλληνες να είναι αντιστασιακοί. Γιατί στη δεύτερη περίπτωση θα πρέπει να παραδεχθούμε ότι υπήρχαν και άλλοι, λιγότεροι, αλλά επίσης πολλοί Έλληνες, που για άγνωστους λόγους εξέφραζαν άγνωστου τύπου αντιρρήσεις γύρω από το θέμα της «αντίστασης στον κατακτητή». Οπότε ο Καλύβας μπορεί να επανέλθει: γιατί τόσοι πολλοί; Γιατί οι αντιρρήσεις τους; Πώς γινόταν κανείς ταγματσοφιλής, ανάρτης, χωροφύλακας; Και πάει λέγοντας. Έπειτα από χρόνια ζωής μέσα στην ιδεολογία που παρήγαγαν, οι εχθροί του Καλύβα είχαν φτάσει να θεωρούν τις ίδιες τους τις κατασκευές λογικές και αυταπόδεικτες. Και όσο πιο «λογική» η ιδεολογία τους, τόσο πιο συντριπτική η επίθεση του Καλύβα, τόσο πιο βαθιά η αμηχανία που σκόρπιζε. Ο Βόγλης, που λογικά θα πρέπει να είναι από τις ακραίες σχετικές περιπτώσεις, έκλεινε τη συνεισφορά του με μια σπαρακτική επίκληση στη λογική:

Η εξιστόρηση της περιόδου 1941 – 44 ως ενός φαύλου κύκλου αλληλοσκοτωμών και η ισοπέδωση των δύο πλευρών κατασκευάζει ένα παρελθόν ακατανόητο και αποκρουστικό. Αυτό θέλουμε,³⁴

Ακριβώς! Τι διάολο θέλουμε και μπλέκουμε με το ακατανόητο και αποκρουστικό παρελθόν μας;

34 Βόγλης Πολυμέρης, «Τα Γιαννισιά είναι ήδη νεκρά πόλις...», Τα Νέα/Βιβλιοδρόμιο, 19/6/2004.

Πού πήγε το αισθητικό μας κριτήριο; Δεν έχουμε πλέον καμία αίσθηση του στυλ; Ωραία δεν ήταν τόσο καιρό που ήταν όλα τακτοποιημένα; Απελπισία...

Ας συνεχίσουμε όμως. Το βαρύ πυροβολικό των αριστερών ιστορικών, τόσο από άποψη ηλικίας, όσο και από άποψη εμπειρίας λεγόταν Χάγκεν Φλάισερ. Όπως αναφέραμε παραπάνω, αλλά ήταν σε υποσημείωση και μπορεί να μην το είδατε, ο Φλάισερ ήταν ο συγγραφέας του κατεχοχίν έργου αναφοράς για την κατοχή.³⁵ Επίσης, ο Φλάισερ ήταν ο άνθρωπος που είχε διαμορφώσει την τότε αντίληψη για τα Τάγματα Ασφαλείας. Απλά πράγματα εδώ: η γνώμη του Φλάισερ ήταν ότι τα Τάγματα Ασφαλείας είχαν φτιαχτεί από τους Γερμανούς «για να εξοικονομηθεί πολύτιμο γερμανικό αίμα».³⁶ Προφανώς σε μια μάταιη επίκληση αυθεντίας, η συνεισφορά του Φλάισερ στον «διάλογο για την ιστορία» που εξελισσόταν στις σελίδες του «Βιβλιοδρόμιου» είχε τον ίδιο τίτλο.³⁷ Το τελικό συμπέρασμα ήταν διαφωτιστικό:

Ο δωσιλογισμός, που στην προώθηση των Ταγμάτων έβλεπε τη μεγάλη προσφορά του για τη σωτηρία της χώρας, δεν συνειδητοποίησε ποτέ τον ρόλο τους στη διχαστική στρατηγική των Γερμανών, η οποία επεδίωκε την πρόκληση και συντήρηση μόνιμων εμφυλιοπολεμικών καταστάσεων.

Αν μη τι άλλο, πρόκειται επιτέλους για μια κάποια γνώμη σχετικά με τους λόγους σύστασης των Ταγμάτων Ασφαλείας. Σύμφωνα με αυτή τη γνώμη, οι δωσίλογοι νόμιζαν ότι θα «έσωζαν τη χώρα» με μια μικρούλα εμφύλια συγκρουσούλα, ίσως κάτι σαν την παραδοσιακή «ελεγχόμενη σύγκρουση» των ΕΑΑΚ. Το πώς θα σώζανε τη χώρα με μια εμφύλια σύγκρουση και από τι ακριβώς θα την σώζανε, δεν μας απασχολεί, γιατί οι άνθρωποι ήταν προφανώς θεόμωροι και ηλίθιοι. Το θέμα είναι ότι στη μέση πήγαν οι Γερμανοί. Οι Γερμανοί κορόιδεψαν τους δωσίλογους με στόχο να «εξοικονομήσουν πολύτιμο γερμανικό αίμα» και κανόνισαν ώστε η συγκρουσούλα να γίνει μόνιμη εμφύλια συγκρουσάρα. Ε, αυτό οι δωσίλογοι δεν το περίμεναν. Οι μπαγαπόντηδες Γερμανοί τούς είχαν τουμπάρει με καταστροφικές συνέπειες.

Ελπίζουμε ότι έπειτα από τόση παράθεση επιχειρημάτων, να έχει γίνει κατανοητή η βαθύτατη αμηχανία που προκαλούσε ο Καλύβας στους αντιπάλους του.³⁸ Πρόκειται για το ακαδημαϊκό αντίστοιχο του να σε πιάνουν με τα βρακιά κατεβασμένα. Ας σημειωθεί εδώ ότι, απ' όσο μπορούμε να ξέρουμε, εκείνοι που απαντούσαν κατ' αυτόν τον τρόπο στους προβληματισμούς του Στάθη Καλύβα δεν ήταν ηλίθιοι. Ο Γιώργος Μαργαρίτης για παράδειγμα, για να λέμε και του στραβού το δίκιο, είναι ο άνθρωπος που μας έχει προσφέρει ένα από τα σπάνια δείγματα υλιστικής ιστορίας της κατοχής.³⁹ Οπότε μας είναι δύσκολο να πιστέψουμε ότι το 2004 ο Μαργαρίτης δεν ήξερε διάφορα πράγματα από εκείνα που εμείς χρειαστήκαμε λίγους μόνο μήνες για να υποψιαστούμε: Ότι στην πραγματικότητα τα Τάγματα Ασφαλείας δεν είχαν συσταθεί από τους Γερμανούς, αλλά από τα τμήματα της ελληνικής άρχουσας τάξης που είχαν παραμείνει στο εσωτερικό της χώρας. Ότι αυτά τα τμήματα της ελληνικής άρχουσας τάξης δεν ήταν απλά τυχοδιώκτες· υπήρχαν πριν και συνέχισαν να υπάρχουν και μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Ότι τα Τάγματα Ασφαλείας είχαν επιπλέον την πλήρη (όχι εντελώς σιωπηρή) υποστήριξη του τμήματος της ελληνικής άρχουσας τάξης που είχε καταφύγει στο εξωτερικό της χώρας. Ότι τα Τάγματα Ασφαλείας, όπως και ο ΕΔΕΣ, όπως και το σύνολο των δεξιών «αντιστασιακών οργανώσεων», είχαν συσταθεί με κοινό σκοπό: για να αντιπαρατεθούν με τον εσωτερικό εχθρό, με το ταξικό μέρος που συσσωρεύθηκε κατά τη διάρκεια της κατοχής και εκφράστηκε από το 1943 και μετά.

Αλλά όλα αυτά δεν μπορούσαν να ειπωθούν. Γιατί έρχονταν σε αντίθεση με όλα όσα έλεγαν ως τότε οι αριστεροί ιστορικοί. Γιατί έτσι ο «λαός – έθνος» της μεταπολίτευσης θα διαλυόταν σε αντικρουόμενα ταξικά συμφέροντα. Γιατί έτσι ο μύθος της «αντίστασης στον εισβολέα» θα καταρριπτόταν και θα

35 Χάγκεν Φλάισερ, *Στέμμα και Σβάστικα: Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης*, Παπαζήσης, (1988).

36 Hagen Fleischer, «Νέα Στοιχεία για τη Σχέση Γερμανικών Αρχών Κατοχής και Ταγμάτων Ασφαλείας», *Μνήμων*, τ. 8, 1980 – 1982.

37 Χάγκεν Φλάισερ, «Για να Εξοικονομηθεί Πολύτιμο Γερμανικό Αίμα», *Τα Νέα/Βιβλιοδρόμιο*, 3/7/2004.

38 Στη συζήτηση συμμετείχαν και άλλοι αριστεροί και δεξιοί. Εδώ περιοριστήκαμε στα πιο εύληπτα και κατηγορηματικά από τα επιχειρήματα που εκφράστηκαν. Τα υπόλοιπα θα μπορούσαν να μας δείξουν κάτι επίσης σημαντικό, ότι δηλαδή πολλοί από τους αριστερούς ιστορικούς καταλάβαιναν επακριβώς ποια ήταν η ταμπακέρα και κατέφευγαν σε μισόλογα. Αλλά αυτό πια θα ξεχείλωνε εντελώς ετούτη την ήδη μακροσκελή εισαγωγή.

39 Πρόκειται για το Γιώργος Μαργαρίτης, *Από την Ήττα στην Εξέγερση. Ελλάδα: Άνοιξη 1941 – Φθινόπωρο 1942*, Ο Πολίτης, 1993. Αυτό το βιβλίο θα μας απασχολήσει περισσότερο στο κεφάλαιο 17.

αντικαθίστατο από τον ταξικό εμφύλιο πόλεμο. Γιατί έτσι ο νόμος 1285/1982 θα σταματούσε να ισχύει και δεν θα μπορούσαμε πια να διοριστούμε στο δημόσιο.

Όπως καταλαβαίνουμε λοιπόν, οι αριστεροί παραγωγοί ιδεολογίας έδιναν μάχη οπισθοφυλακών. Γιατί το 2004, η ιδεολογία της μεταπολίτευσης ήταν ήδη μη υπερασπίσιμη. Κατά πρώτον, ο Στάθης Καλύβας, ακριβώς γιατί δεν είχε στόχο την «υπεράσπιση των ταγμάτων», αλλά την κατεδάφιση της μεταπολιτευτικής ιδεολογίας, είχε δημιουργήσει μια συζήτηση περί ιστορίας εντός της οποίας δεν μπορούσε να χάσει. Αν τα Τάγματα Ασφαλείας ήταν αποτέλεσμα της «κόκκινης βίας», η ιδεολογία της μεταπολίτευσης καταρρέει. Αν αντιθέτως τα Τάγματα Ασφαλείας ήταν αποτέλεσμα επιλογών της ελληνικής άρχουσας τάξης, η ιδεολογία της μεταπολίτευσης ξανά καταρρέει. Η μόνη λύση για την υπεράσπιση της ιδεολογίας της μεταπολίτευσης ήταν η λύση που επέλεξε ο Μαργαρίτης και οι υπόλοιποι ιερείς της, δηλαδή η αυτιστική εμμονή στη μάχη μεταξύ ελάχιστων «προδοτών» και ατέλειωτου πλήθους «πατριωτών», καθώς και στην επέμβαση όλων των δυνατών μορφών του «ξένου παράγοντα». Οι αριστεροί ιστορικοί είχαν τους λόγους τους να πιστεύουν ότι αυτή θα μπορούσε να είναι μια βιώσιμη γραμμή – στο κάτω κάτω της γραφής αυτό έκαναν τόσα χρόνια.

Εκείνο που δεν μπορούσαν –ή δεν τολμούσαν- να αντιληφθούν ήταν ότι η υποστήριξη της μεταπολιτευτικής ιδεολογίας, στην οποία είχαν διαπρέψει ως τότε, ήταν βιώσιμη αποκλειστικά για όσο είχε την πολιτική στήριξη και βασικά την χρηματοδότηση του ελληνικού κράτους. Δυστυχώς όμως για τους αριστερούς ιστορικούς, οι καιροί ήταν περιέργοι. Όπως είδαμε και παραπάνω, ο Στάθης Καλύβας δεν ήταν ένας μοναχικός αγωνιστής της άκρας δεξιάς, αντιθέτως βρισκόταν στην αιχμή μιας ευρύτερης προσπάθειας αναθεώρησης των ιδεολογικών θεμελίων του ελληνικού κράτους και της ελληνικής κοινωνίας. Η δύναμή του λοιπόν δεν προερχόταν από την «αλήθεια» των λόγων του αλλά από την κρατική του υποστήριξη.

Και από κρατική υποστήριξη άλλο τίποτα! Ο Μαργαρίτης, σε στιγμές μεγάλης τσαντίλας, εφιστούσε την προσοχή στην «έκταση που έχει πάρει το φαινόμενο [δηλ. ο Καλύβας] στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, αλλά και [τις] θεσμικές θέσεις που τόσο εύκολα τού παραχωρούνται και στη χώρα μας». Αφού θύμιζε ότι με κάποιο τρόπο ο Καλύβας είχε αναλάβει τη διεύθυνση ολόκληρης εκδοτικής σειράς στις «πολύ δημοκρατικές» Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης (που είχαν εκδώσει και το βιβλίο του Μαραντζίδη), κατέληγε ότι «διακρίνεται μια σημαντική "επένδυση" στο φαινόμενο Καλύβας, τέτοια που ποτέ πριν δεν είχαμε δει, στο πρόσφατο τουλάχιστον παρελθόν».⁴⁰ Έχουμε εδώ μια σπάνια ευθεία παραδοχή της πολιτικής πλευράς του «φαινομένου Στάθης Καλύβας», η οποία όμως, παρόλες τις ζοφές ενδείξεις, κατέληγε εξαιρετικά αισιόδοξα:

Θα υποστήριζα ότι όποιος πραγματικά πιστεύει ότι το μέλλον των ανθρωπιστικών επιστημών βρίσκεται στις μεταφυσικές, αντιεπιστημονικές απόψεις της αμερικανικής ακροδεξιάς, κινδυνεύει να βρεθεί πολύπλευρα εκτεθειμένος.

Η κοινωνία μας, βλέπετε, δεν φαίνεται επαρκώς «ώριμη» και διατεθειμένη να καταδικάσει τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη ως «εγκληματία» για τη στρατηγική του «φωτιά και τσεκούρι στους προσκυνημένους» -άμαχους και μη. Για τον ίδιο λόγο είναι μάλλον απίθανο να δούμε τα Τάγματα Ασφαλείας και τη δράση τους στο «εικονοστάσιο» των εθνικών ηρώων και σε τιμητική θέση στα σχολικά βιβλία.

Ως εκ τούτου, ο «διάλογος για την ιστορία», όπως τον κανοναρχεί η παρουσία του Στάθη Καλύβα, έχει επιπλέον μάλλον περιορισμένο πολιτικό ενδιαφέρον».⁴¹

Μπορεί λοιπόν ιδιωτικές και κρατικές επενδύσεις να έρρεαν προς τον Στάθη Καλύβα και τους φίλους του, αλλά ουδείς λόγος ανησυχίας συνέτρεχε. Μας περιφρουρούσαν από τα ιδεολογικά σφάλματα οι φωτισμένες αντιλήψεις των σύγχρονων ανθρωπιστικών επιστημών, σύμφωνα με τις οποίες ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, αφού ήταν πατριώτης, δεν θα μπορούσε παρά να είναι κι αριστερός. Μας κάλυπτε από τους εχθρούς μας μια ιδεολογική θολούρα τόσο πηχτή που από μέσα της μπορούσε κανείς να υπονοεί ότι το χρυσαυγίτικο σύνθημα με τους «προσκυνημένους», στην πραγματικότητα ανα-

40 Ανακρίβεια εδώ. Ο Καλύβας και οι φίλοι του ουδέποτε έλαβαν από την κρατική τηλεόραση 18 ώρες για να λένε ό,τι τους κατέβει όπως οι αριστεροί του 1987. Ο Καλύβας και οι φίλοι του, σαν καλοί πιστοί της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, αρκούνται να κάνουν τα ντοκιμαντέρ τους στον ΣΚΑΙ, με τα λεφτά του καλού κυρίου Αλαφούζου και την καλλιτεχνική επιμέλεια του κυρίου Αλέξη Παπαχελά.

41 Μαργαρίτης Γιώργος, «Όταν η Μελέτη της Ιστορίας γίνεται... Κουτσομπολιά», Τα Νέα/Βιβλιοδρόμιο, 5/6/2004.

γράφεται στην προμετωπίδα του Κεφαλαίου. Μας προστάτεψε από τις σκοτεινές δυνάμεις η πανθομολογούμενη αριστεροσύνη του ελληνικού λαού – έθνους, ο οποίος ποτέ των ποτών δεν θα έβαζε τα Τάγματα Ασφαλείας στο εικονοστάσι. Και πάνω απ' όλα έστεκε πάνωθι μας ακοίμητος φρουρός ο νόμος 1285/1982.

Και ο καιρός περνούσε. Σήμερα, ο Στάθης Καλύβας και μαζί οι φίλοι και συνεργάτες του, βγάζουν σωρό τα βιβλία (παρά την «κρίση του βιβλίου», «Εστία» και «Επίκεντρο» βάζουν γενναιόδωρα το χαρτί), σχολιάζουν την επικαιρότητα στην «Καθημερινή» και το «Βήμα» και στήνουν ιστορικές εκπομπές για λαϊκή κατανάλωση στην τηλεόραση του Σκάι. Μετά από κάποια απευκταία επεισόδια σχετικά με την αφήγηση της «μικρασιατικής καταστροφής», η συγγραφή ορισμένων στρατηγικής σημασίας «σχολικών βιβλίων» έχει ανατεθεί στον καθηγητή ιστορίας Ιωάννη Κολιόπουλο, άνθρωπο που, αν κρίνουμε από τα γραπτά του, θα πρέπει να θεωρεί τον Καλύβα καλό παιδί, αν και κάπως κόκκινο.⁴² Εν τω μεταξύ, όπως είδαμε προηγουμένως, η «βία» του Καλύβα έχει μετονομαστεί σε «ανομία». Τώρα δεν ερμηνεύει μόνο τον εμφύλιο, αλλά το σύνολο των κοινωνικών σχέσεων. Το όλο ζήτημα της «βίας» έχει ξεφύγει προ πολλού από τα χωράφια της θεωρίας. Οι σχετικές υποβόσκουσες παραδοχές κανονίζουν τις στρατηγικές και τις τακτικές του υπουργείου Δημοσίας Τάξεως, του Υπουργείου Υγείας, του Υπουργείου Παιδείας και του Υπουργείου Εργασίας. Μέσα σ' όλα αυτά, η αριστεροσύνη του ελληνικού λαού μετριέται με κάπου 40% ψήφο στην άκρη των άκρων δεξιά.

Πάλι καλά δηλαδή που τα Τάγματα Ασφαλείας ακόμη δεν έχουν μπει στο εικονοστάσι! Οι καθ' ύλην αρμόδιοι προς το παρόν αρκούνται σε ένα ταπεινό 12% του ελληνικού λαού, το οποίο βέβαια είναι εντελώς αμελητέο, άσε που όλοι αυτοί κατά κανένα τρόπο δεν είναι φασίστες. Και πώς θα μπορούσαν; Αφού είναι λαός!

Περιορισμένου πολιτικού ενδιαφέροντος όλα τούτα. Περιορισμένης αισθητικής αξίας το ακατανόητο και αποκρουστικό παρελθόν μας. Περιορισμένης πολιτικής αντίληψης, όχι ο Μαργαρίτης, αλλά το σύνολο της ελληνικής αριστερής και ακροαριστερής διανόησης. Πάνω απ' όλα όμως, περιορισμένος, ανάπηρος ο τρόπος που βλέπουμε αυτή τη χώρα και την ιστορία της. Φυσικά, όπως μας έμαθε ο Μπένγιαμιν, το βαρύ τίμημα που πληρώνουν οι φορείς κάθε τέτοιας ανάπηρης θέασης της ιστορίας είναι η διρκής κατάπληξη. Κατάπληξη· που όλα τούτα είναι «ακόμη και σήμερα» δυνατό να συμβαίνουν.

Γ. ΟΙ ΤΑΓΜΑΤΑΣΦΑΛΙΤΕΣ ΚΑΙ Η ΤΑΞΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

*Η έκπληξη που τα πράγματα που ζούμε
είναι «ακόμα» και στον εικοστό αιώνα δυνατό να συμβαίνουν,
δεν είναι φιλοσοφική.
Δεν είναι η απαρχή μιας γνώσης
– εκτός κι αν πρόκειται για τη γνώση
πως η αντίληψη της ιστορίας
από την οποία κατάγεται η έκπληξή μας,
δεν ευσταθεί.*

Walter Benjamin, *Θέσεις για τη φιλοσοφία της ιστορίας*, 1940.

1. Ο Καλύβας ταξικός πολεμιστής δίχως αντίπαλο

Η ιστορία του Στάθη Καλύβα και των φίλων του, της κρατικής χρηματοδότησής τους και της θεσμικής τους ανέλιξης είναι ένα σημαντικό κομμάτι της ιστορίας του ελληνικού φασισμού κατά τη διάρκεια της πρώτης δεκαετίας του 21ου αιώνα. Τόσο σημαντικό με τον τρόπο του, όσο και το αντίστοιχο σπονσοράρισμα της Χρυσής Αυγής και η επέλαση της ελληνικής αστυνομίας στο κέντρο της Αθήνας. Στην πραγματικότητα μάλιστα, πρόκειται για δύο από τις πολλές παράλληλες πλευρές της ίδιας διαδικασίας.⁴³

42 «Νέο βιβλίο ιστορίας ΣΤ' Δημοτικού», *Καθημερινή*, 25/4/2012.

43 Για κάποιες από τις υπόλοιπες πλευρές μπορεί να δει κανείς τις μπροσούρες των *Autonome Antifa*, *Ο Φασισμός χωρίς Σβάρτικα*, Αθήνα 2010 και *Autonome Antifa*, *Επιτροπές Κατοίκων: Κατάδυση στο Μέλλον του Ελληνικού Φασισμού*, Αθήνα 2012.

Αντίθετα με τις υπόλοιπες πλευρές της διαδικασίας όμως, ετούτη εδώ πραγματικά δεν βρήκε μπρος της ούτε μισό αντίπαλο. Στην πραγματικότητα δεν υπήρχε «απάντηση» για να δοθεί στον Στάθη Καλύβα. Φυσικά δεν υπήρχε απάντηση να δοθεί με τους όρους των αριστερών ιστορικών, δηλαδή με τους όρους της παραγωγής κρατικής ιδεολογίας. Γιατί ο Στάθης Καλύβας και οι φίλοι του δεν εξέφραζαν απλά μια γνώμη για την ελληνική ιστορία. Εξέφραζαν κάτι πολύ σημαντικότερο: μια ειλημμένη στρατηγική απόφαση του ελληνικού κράτους. Αυτή την απόφαση, σήμερα πια, είμαστε σε θέση να την γνωρίζουμε. Το «τέλος της μεταπολίτευσης», το τέλος της αριστερής μεσολάβησης, το τέλος των νομοσχεδίων που «δεν θα περνούσαν», το τέλος των δικών που θα γίνονταν του κράτους καταδίκες. Το τέλος του κοινωνικού συμβολαίου που είχε υπογραφεί το 1974. Αυτό ήταν το σχέδιο και ένα κομμάτι του –την κατασκευή μιας νέας κρατικής ιδεολογίας για τους δύσκολους καιρούς που έρχονταν– ανέλαβαν να το φέρουν εις πέρας ο Καλύβας και οι φίλοι του. Η εμφάνισή τους από το πουθενά και η μηντιακή τους προώθηση, οι κάθε είδους «επενδύσεις» που δέχτηκε το εγχείρημά τους, ήταν απότοκο αυτής της κρατικής επιλογής. Με αυτή την έννοια, ο Καλύβας και οι φίλοι του μοιάζουν με τους αριστερούς ιστορικούς πολύ περισσότερο απ' ό,τι οποιαδήποτε από τις δύο πλευρές είναι διατεθειμένη να παραδεχθεί. Και στις δύο περιπτώσεις πρόκειται για ανώτερους δημόσιους υπάλληλους, για κρατικά χρηματοδοτούμενους παραγωγούς ιδεολογίας.

Από την άλλη βέβαια, αναμεταξύ τους υπάρχουν και σημαντικές διαφορές. Η σημαντικότερη είναι η διαφορά ταξικού προσανατολισμού μεταξύ της κρατικής ιδεολογίας που παρήγαγαν παλιά οι μεν και της κρατικής ιδεολογίας που παράγουν σήμερα οι δε. Πράγματι, οι αριστεροί παραγωγοί κρατικής ιδεολογίας είχαν αναλάβει να παράξουν ιδεολογία του καλού καιρού, μια ιδεολογία περιτύλιγμα της διαταξικής ενότητας της δεκαετίας του '80 και της ιμπεριαλιστικής ανάτασης της δεκαετίας του '90. Από εκεί προέρχεται η πηχτή ιδεολογική θολούρα, το μπλέξιμο μεταξύ Θεόδωρου Κολοκωτρώνη και Καρλ Μαρξ, οι μπούρδες περί προδοτών και πατριωτών. Από εκεί προέρχεται και η πεισματική άρνηση, ή καλύτερα η πλήρης αδυναμία περιγραφής των κινήτρων των ανθρώπων που έζησαν και έδρασαν κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '40. Οι αριστεροί παραγωγοί ιδεολογίας, εξαρχής, πληρώνονταν για να παράξουν μια αταξική ιστορία του ελληνικού κράτους.

Ο Καλύβας και οι φίλοι του, από την άλλη, έχουν αναλάβει την παραγωγή ιδεολογίας για δύσκολους καιρούς, για τους καιρούς της όξυνσης της κρίσης και μαζί της ταξικής επίθεσης των αφεντικών. Δουλειά τους δεν είναι η απόκρυψη του ταξικού πολέμου, αλλά η ανάδειξή του με όρους που να βολεύουν την άρχουσα τάξη και να τη βολεύουν σήμερα. Ο Καλύβας και οι φίλοι του εξαρχής ανέλαβαν να παράξουν μια ταξική ιστορία του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού. Πιο συγκεκριμένα, μια φασιστική ιστορία για καιρούς φασισμού.

Το αποτέλεσμα της σύγκρουσης των δύο είναι ευτράπελο. Ο Καλύβας και οι φίλοι του προσπαθούν να αναδείξουν τον εμφύλιο πόλεμο από τη μεριά της τάξης τους. Οι προκάτοχοί τους προσπαθούν να τον συγκαλύψουν. Ο Καλύβας και οι φίλοι του μιλούν για λογαριασμό μιας τάξης. Οι άλλοι, που παλιά μιλούσαν για λογαριασμό της ίδιας τάξης, σήμερα έχουν χάσει το αντικείμενό τους. Καταντάνε να μιλούν για λογαριασμό μιας περασμένης εποχής της κρατικής ιδεολογίας. Η σύγκριση όσον αφορά τη διαύγεια των επιχειρημάτων, την καθαρότητα των σκοπών, το ύψος των χρηματοδοτήσεων, τις σελίδες των εκδόσεων, αποδεικνύεται κάθε μέρα και πιο συντριπτική.

Οπότε από τη μεριά των αριστερών «ειδικών» δεν υπήρχε «απάντηση» για να δοθεί στον Στάθη Καλύβα. Θεωρητικά βέβαια, θα έπρεπε να υπάρχει και μια άλλη μεριά. Γιατί αφού ο Καλύβας και οι φίλοι του μιλούσαν για λογαριασμό μιας τάξης, θα μπορούσε να περιμένει κανείς να υπάρξει μια απάντηση και από τη μεριά μιας άλλης τάξης. Εδώ όμως τα πράγματα είναι διαφορετικά. Όπως είδαμε, η συντριπτική ιδεολογική κυριαρχία της αριστερής εθνικής αφήγησης δεν βασιζόταν σε ένα μάτσο τυχαίες μπούρδες, αλλά σε μια συνεκτική κατασκευή ο βασικός σκελετός της οποίας αντλήθηκε από την κυρίαρχη ιδεολογία των καιρών της. Αν αυτή η αφήγηση κυριάρχησε, ήταν γιατί υπήρξαν πολλοί και πολλές που ήδη οργάνωναν τη ζωή τους γύρω από τις ίδιες ιδέες που οι αριστεροί είχαν βαλθεί να βάλουν σε τάξη. Το τέλος του εμφυλίου και η κρατικοποίηση της αριστεράς έλαβε χώρα πρώτα στα μυαλά και στην πράξη. Πρώτα στην υλική διευθέτηση των ταξικών σχέσεων, πρώτα στις άρρητες ιδεολογίες που συνοδεύουν κάθε συμβιβασμό. Η ακριβής, οργανωμένη διατύπωση της κατάλληλης ιδεολογίας, η ενορχήστρωση της αντίστοιχης εθνικής αφήγησης, ακολούθησαν και ολοκληρώθηκαν από το 1980 και μετά.

Όπως λοιπόν έχει αποδειχθεί ιστορικά, οι ιδεολογίες της κρατικοποιημένης αριστεράς είναι πολύ

αποτελεσματικότερες εναντίον της μικροαστικοποιημένης εργατικής τάξης απ' ό,τι εναντίον του Καλύβα και των φίλων του. Οι ακροδεξιοί ιστορικοί αρκούσε να φυσήξουν μαζί με το κράτος για να γκρεμίσουν ένα οικοδόμημα που ούτως ή άλλως μπορούσε να υπάρξει μόνο με κρατική υποστήριξη. Η εργατική τάξη στην Ελλάδα όμως, έχει πρώτα να επιλύσει ζητήματα πολύ ευρύτερα και πολύ πιο επείγοντα από την αφήγηση της δεκαετίας του '40. Συγκεκριμένα έχει να επιλύσει, έχουμε να επιλύσουμε, το ζήτημα της ταξικής συνείδησης, άρα και της συνολικής αντίληψης της ιστορίας και της πραγματικότητας. Επίσης το ζήτημα των μέσων και των σκοπών, δηλαδή των τακτικών και των στρατηγικών. Τέλος το ζήτημα της πολιτικής οργάνωσης, δηλαδή το ζήτημα της ύπαρξης ή της ανυπαρξίας μας.

Σήμερα ο εχθρός σηκώνεται πελώριος εμπρός μας. Οι απαντήσεις μας θα δίνονται με τον καιρό και με «όλες τις συνηθισμένες μεθόδους» όπως είχε πει κάποτε ο Frederick Taylor για καταστάσεις παρόμοιες, αν και πολύ μικρότερης κλίμακας. Σήμερα έχει ξεχαστεί, αλλά για την εργατική τάξη «συνηθισμένες μέθοδοι» πάει να πει να απαντάς με το μαχαίρι των αφεντικών στο λαιμό. Όσο για εμάς και τα έργα μας, ούτε μας περνάει από το μυαλό ότι τα όσα κάνουμε εδώ είναι η απάντηση της εργατικής τάξης στο εγχείρημα των αφεντικών του Καλύβα. Ξέρουμε πως αυτό είναι έργο του μέλλοντος, έργο πολύ πλατύτερο από ιστορικές αφηγήσεις, πολύ μεγαλύτερο από τους ταπεινούς εαυτούς μας. Αυτό που κάνουμε εδώ είναι κάτι διαφορετικό: σχεδιάζουμε μια ταξική αφήγηση για την ελληνική ιστορία, έναν οδηγό αποφυγής των εκπλήξεων. Αυτό το εγχείρημα τώρα, δεν είναι από τα πολύ δύσκολα.

2. Η ιστορία του φασισμού, ιστορία του ταξικού πολέμου

Ήδη από τον πρόλογο, εκθέσαμε την βασική γνώμη που διατρέχει αυτόν τον τόμο. Λέμε ότι ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος ξεκίνησε το 1923 με την ολοκλήρωση του ελληνικού κράτους και την εμφάνιση ενός ευμεγέθους προλεταριάτου η πλειοψηφία του οποίου ήταν οι νεοφερμένοι πρόσφυγες. Φυσικά, αν κάποιος ψάχνει νεκρούς για να πει πως ένας εμφύλιος πόλεμος είναι εμφύλιος πόλεμος, θα τους βρει. Είναι οι νεκροί προλετάριοι των εργατικών αγώνων που σημάδεψαν την ελληνική ιστορία από το 1923 και για τα επόμενα δεκαπέντε χρόνια. Είναι οι νεκροί και καταπιεσμένοι των εθνικών μειονοτήτων που πλήρωσαν με το αίμα τους το κόστος της εθνικής ομογενοποίησης μετά τους βαλκανικούς πολέμους.⁴⁴

Εμείς βέβαια δεν μετράμε νεκρούς. Η φαινομενολογία των πτωμάτων μάς φαίνεται βαρετή, ανόητη και πάνω απ' όλα μπάτσικη. Μας φτάνει η ταξική συνείδηση που βρίσκουμε να γεννιέται στον μεσοπόλεμο. Είναι συνείδηση δυο λογίων. Πρώτα έχουμε την συνείδηση της εργατικής τάξης, την εμφάνιση των οργανώσεων και του πολιτισμού της. Έπειτα έχουμε την συνείδηση της αστικής τάξης με το ελληνικό κράτος ως πολιτικό της εκφραστή. Από εδώ προκύπτουν οι φασιστικές οργανώσεις, το παρακράτος και οι αστυνομικοί θεσμοί που θα δούμε να γεννιούνται στα όσα ακολουθούν. Αυτοί θα είναι και οι βασικοί πρωταγωνιστές μας: φασίστες, μπάτσοι, караβανάδες με φιλοδοξίες δικτάτορα και φυσικά χαφιέδες με το σουβάλι. Σε αυτόν τον τόμο σκιαγραφούμε μια ιστορία του ελληνικού φασισμού. Από το 1923 και την καταστολή της καλοκαιρινής γενικής απεργίας με τα πολυβόλα του ελληνικού στρατού, μέχρι το 1940 και την είσοδο του ελληνικού κράτους στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Από τη στιγμή που αρχίσαμε να ασχολούμαστε με την ιστορία του ελληνικού φασισμού, ανακαλύψαμε ότι το θέμα μας ήταν κάτι πολύ παραπάνω από αναγκαίο καθήκον για αντιφασίστες, πολύ παραπάνω από ενδιαφέρουσα αφήγηση. Για εμάς η ιστορία του ελληνικού φασισμού ήταν πάνω απ' όλα

44 Είναι λογικό που κανείς δεν έχει σκεφτεί να αναφέρει αυτούς τους δεκάδες ή ίσως και εκατοντάδες νεκρούς προς απάντηση των νεκρών φασιστών του Καλύβα. Γιατι αυτοί δεν είναι νεκροί της «παλλαϊκής αντίστασης στον κατακτητή». Είναι οι νεκροί που δείχνουν την ταξική ιστορία του ελληνικού κράτους, οι νεκροί που καταδεικνύουν τις απαρχές του ελληνικού εμφυλίου πολέμου. Και όπως είδαμε, δεν είναι πολλοί που θέλουν να μπλέκουν με τέτοια πράγματα. Η μοναδική εξαίρεση που έχουμε βρει τόσο καιρό είναι το Τάσος Κωστόπουλος, «Η Μακεδονία κάτω από τον Ζυγό της Ελληνικής Κεφαλαιοκρατίας: Ένα ρεπορτάζ του Ριζοσπάστη στις Σλαβόφωνες Περιοχές», Αρχαιοτάξιο, 11, 6/2009. Εκεί οι μονάδες του ΕΛΑΣ της βορειοδυτικής Μακεδονίας περιγράφονται να ξεκαθαρίζουν προϋπάρχοντες λογαριασμούς με τους πράκτορες και ιθύνοντες του ελληνικού κράτους που δρούσαν στην περιοχή πριν την κατοχή. Το άρθρο καταλήγει: «Ένα κρίσιμο ερμηνευτικό κλειδί για την "κόκκινη βία" του εαμικού κινήματος θα πρέπει να αναζητηθεί στις σκοτεινές σελίδες της προπολεμικής ιστορίας του τόπου». Για να γραφτούν αυτά τα μετρημένα λόγια σε ένα άρθρο που απ' όσο ξέρουμε πέρασε απαρατήρητο, έπρεπε να περάσουν 9 χρόνια από την εμφάνιση του Καλύβα και 5 χρόνια από το συνέδριο της Σαμοθράκης.

μια καρποφόρα μέθοδος ανάδειξης των κρυμμένων πτυχών της ελληνικής ιστορίας. Και αυτό βέβαια έχει την εξήγησή του. Όπως ξέρουμε τώρα πια, η κυρίαρχη αριστερή εθνική αφήγηση ήταν μια αταξική αφήγηση εθνικής ενότητας. Ο ελληνικός φασισμός από την άλλη, οι φασίστες, οι χαφιέδες κι οι φιλόδοξοι караβανάδες με τους οποίους βρεθήκαμε να ασχολούμαστε, ήταν το ακριβώς αντίθετο. Ήταν οι άνθρωποι και οι διαδικασίες που ενσάρκωναν την μια πλευρά του ταξικού πολέμου στην Ελλάδα. Οπότε η ενασχόλησή μας με την ιστορία του φασισμού στην Ελλάδα μας προμήθευσε πρώτα και κύρια με μια συγκεκριμένη οπτική γωνία που είχε το χάρισμα να αναδεικνύει διάφορα που ως τότε παρέμεναν κρυφά. Όποιος αρχίσει να ξηλώνει το νήμα της ιστορίας του ελληνικού φασισμού, θα δει μπροστά του να ξηλώνεται ολόκληρο το υφαντό της μεταπολιτευτικής ιδεολογίας. Εκτός βέβαια κι αν αυτός ο κάποιος έχει ήδη στραβωθεί ανεπανόρθωτα.

Αρχίσαμε λοιπόν να ξηλώνουμε το νήμα. Ακολουθήσαμε βιογραφίες Ελλήνων φασιστών. Και είδαμε τις περίφημες «τομές» που υποτίθεται πως χαρακτηρίζουν την ελληνική ιστορία να καταρρέουν. Είδαμε ότι κόντρα σε κάθε αντίληψη περί «τομών», εκείνο που χαρακτηρίζει την ιστορία του ελληνικού κράτους είναι η συνέχεια. Συνέχεια από την κορυφή μέχρι τη βάση. Οι ίδιοι άνθρωποι που κυνηγούν εργάτες στη Θεσσαλονίκη το 1925, επανδρώνουν τις «δωσιλογικές» ένοπλες ομάδες της πόλης το 1943 και το μετεμφυλιακό κράτος το 1950. Οι ίδιοι άνθρωποι που υποδέχονται την φασιστική ΕΕΕ στην Αθήνα το 1933, επιβλέπουν την εξόντωση των σαλονικιών Εβραίων 10 χρόνια αργότερα. Οι ίδιοι άνθρωποι που καταστρώνουν το ιδιώνυμο το 1929, διοικούν την Εθνική Τράπεζα (δηλαδή επιβλέπουν οικονομικά την λιμοκτονία της ελληνικής εργατικής τάξης), το 1942. Οι ίδιοι άνθρωποι που ηγούνται της ΕΟΝ το 1937, στήνουν τον μηχανισμό προπαγάνδας της «δωσίλογης» κυβέρνησης το 1941.

Φυσικά η επίμονη παρουσία των ίδιων προσώπων είναι απλά το επιφανόμενο. Η ιστορία του ελληνικού φασισμού είναι ταυτόχρονα η ιστορία του φτιαξίματος μιας κοινωνικής τάξης, δηλαδή μια ιστορία υπεράνω προσώπων. Σε αυτόν τον τόμο θα δούμε αυτήν την τάξη, την ελληνική αστική τάξη, να συγκροτείται πολιτικά, να βρίσκει νέα μέσα, νέες ιδέες και νέες πολιτικές για να χτυπήσει τον αντίπαλό της. Θα την δούμε ταυτόχρονα να ξεπερνά όπως μπορεί τις εσωτερικές της αντιπαλοότητες και να ετοιμάζεται ταχύρρυθμα για την είσοδο στο σφαγείο του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου. Τελικά θα νομίσει ότι ο θανάσιμος αντίπαλός της κατέπεσε οριστικά, μόνο και μόνο για να τον ξαναδεί να ορθώνεται πελώριος εμπρός της. Αλλά αυτή η ιστορία δεν περιλαμβάνεται στον τόμο που κρατάτε στα χέρια σας. Είναι δουλειά για το μέλλον.

Επειτα απ' όλα αυτά, η συζήτηση περί της «τρομερής έναρξης» του εμφυλίου πολέμου το 1943, μας αφήνει παγερά αδιάφορους. Μετατρέπεται σε ανόητη μπαγαποντιά ανόητων πληρωμένων κρατικών υπαλλήλων. Από τη δική μας σκοπιά είναι περισσότερο από προφανές ότι το 1943 δεν ήταν η αρχή, αλλά η κορύφωση του ελληνικού εμφυλίου πολέμου. Η οργάνωση των Ταγμάτων Ασφαλείας το 1943 ήταν η στιγμή όπου η ελληνική αστική τάξη βρέθηκε μπροστά στον τρόπο της επανάστασης. Τόσο βαθύς ήταν ο τρόμος, τόσο έκτακτες οι περιστάσεις, που ακόμη και όντας χωρισμένη στα δύο με τον πιο κάθετο τρόπο, η ελληνική αστική τάξη αναγκάστηκε και κατόρθωσε να αποκτήσει πολιτική υπόσταση, δηλαδή να ανακαλύψει για τον εαυτό της *μία* μέθοδο, *έναν* στόχο, *μία* προοπτική. Τα Τάγματα Ασφαλείας είναι το πιο εμφανές κομμάτι αυτής της ιστορικής διαδικασίας. Η εμφάνισή τους είναι η κορύφωση του εμφυλίου πολέμου. Η στιγμή της σύστασης των Ταγμάτων Ασφαλείας ήταν η στιγμή κατά την οποία οι τάξεις υπήρξαν όσο καθαρά μπορεί να υπάρξουν. Και ήταν δύο.

Τα όσα ακολουθούν είναι η ιστορία που προηγήθηκε της πλήρους εμφάνισης και ένοπλης συγκρούσεως των τάξεων στην Ελλάδα. Είναι γραμμένα όπως θα περίμενε κανείς γνωρίζοντας τους ανθρώπους που τα έγραψαν. Αποσπασματικά, με τα λάθη τους, με την προοδευτική πορεία από την πλήρη άγνοια προς τις αρχές μιας κατανόησης να χάσκει εμφανής. Αλλά εν πάση περιπτώσει είναι χρήσιμα τα όσα ακολουθούν. Εμείς τουλάχιστον έχουμε πλέον πάψει να νιώθουμε έκπληξη που «όλα αυτά είναι δυνατόν ακόμη και σήμερα να συμβαίνουν». Ελπίζουμε τα όσα λέγονται εδώ να αποδειχθούν χρήσιμα και για άλλους.